

HERÉDI ATTILA

A PRIVORSZKY-ÜGY

Egy reformkori melodráma mikroszintű vizsgálata*

Bevezetés

Levéltári munkám során véletlenül bukkantam rá a „Privorszky-ügyre”, amely egyből megragadott; ez a történet ugyanis – jóllehet, önmagában, mint „sztori” is érdeklődésre tarthat számot – egy hivatali aktán keresztül olyan plasztikusan mutatja be a 19. század elején élt emberek mentalitását, akár egy szépirodalmi elbeszélés. Maga az iratcsomó¹ ugyan alig néhány oldalnyi, de nagyon információdús, hiszen a különböző személyektől származó szövegek (kérvények, vallomások, jelentések) jól tükrözik az ügy szereplőinek eltérő személyiségét, társadalmi státuszát. Tulajdonképpen azért is kezdtem el foglalkozni ezzel a történettel, mert úgy véltem, hogy több van benne, mint ami első olvasatra látszik... Így írásomban amellet, hogy megpróbáltam minél több információt fellelni az eset és a benne szereplők hátteréről, érdemesnek tartottam magát a kutatást is részletesen bemutatni, mert talán az adott kort, vagy a levéltári forrásokat kevésbé ismerő, érdeklődő olvasóknak is hasznára válhatnak tapasztalataim.²

Kutatásomhoz ezért speciális nézőpontot (vagy, ha úgy tetszik: történetírói módszert) választottam, amellyel az eseményeket minél közelebbről lehet meg-

---

* Jelen írásom szakdolgozatomnak (ELTE BTK, 2017) kissé átalakított változata. A szövegben végzett módosítások jórészt Mátay Mónika, Szijártó István, Lugosi András, Trádlér Henrietta, Kovács Janka és Thomas Robisheaux építő jellegű tanácsain alapulnak, amelyeket ezúton is köszönök nekik.

1 BFL (= Budapest Főváros Levéltára) IV.1002.j (= Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsi levelezések — „*Correspondentiae Magistratuales*” 1687–1873). 740/1842.

2 Mindezekon túl pedig magam is tartom, hogy a történész által folytatott kutatás izgalmai a detektívek munkáját jellemző izgalommal vetekedhetnek... Lásd: *Szijártó M. István: A történész mikroszkópja. A történelem elmélete és gyakorlata.* Bp., 2014. 78. p. (a továbbiakban *Szijártó*, 2014.). Ugyanakkor az egyes esetek vizsgálata is mindenképpen hozzátehet valamit az „egészről” alkotott képhez. *Lugosi András: A tünetektől az interpretációig. Esszé egy homeopata jellegű történetírói gyakorlatról: a mikrotörténelemről.* In: *Szociológiai Figyelő* II. folyam 5. (2001): 1–2. szám 24–42. p.

vizsgálni: ez pedig a Magyarországon is népszerű *mikrotörténelem*.³ Eme irányzat művelői gyakran választanak vizsgálódásuk tárgyául egy-egy olyan, jól elkülöníthető esetet, amelyből aztán messzemenő (a makrotörténet számára is releváns) következtetéseket képesek levonni. Így járt el például Carlo Ginzburg, Giovanni Levi, Emmanuel Le Roy Ladurie, vagy Natalie Zemon-Davis, akik középkori és kora újkori személyekről, illetve közösségekről, peranyagok felhasználásával alkották meg híres alapműveiket.⁴ A bírósági iratok többnyire jó alapanyagot jelentenek a mikrotörténészek számára, hiszen ezek a szövegek általában bőségesen tartalmaznak olyan információkat is, amelyek a perek kimenetelére talán nem voltak hatással, viszont a mentalitás- vagy kultúrtörténeti kutatás számára nagyon is fontosak lehetnek. Ám hiába derül ki sok adat az aktákból, a történet alaposabb elemzéséhez többnyire további kutatásokra van szükség, ami elsősorban sokféle levéltári irat átvizsgálását jelenti. Ugyanakkor minden történész előtt ismert, hogy a források se nem kitárt ablakok, se nem a tisztánlátást akadályozó falak, hanem inkább homályos üvegek⁵ — tehát a kortárs leírások, vallomások, stb. semmiképpen nem vehetők készpénznek, szükséges kritikusan vizsgálni azokat.⁶

A mikrotörténészek további jellemzője, hogy — részben pont a forrásokat „megterhelő” narratíva miatt — a szövegeket elemzéseik során különösen kreatívan használják fel, gyakran kölcsönözve eszközeiket az antropológia területétől,

---

3 Hazánkban Szijártó István állította össze a mikrotörténelem elméletét, módszerét, művelőit bemutató alapvető monográfiát, amelyben a kutatók számára három kritériumot jelölt meg: 1. a vizsgálat tárgya egy jól körülhatárolható egység, terület legyen; 2. a kutatás a pusztá esettanulmány bemutatásán túl egy nagyobb történeti összefüggés magyarázatát is eredményezze; 3. a múlt szereplőit ne passzív, hanem cselekvő személyeknek ábrázolja. *Szijártó*, 2014. 16–18. p. Ugyanígy a mikrotörténelem olvasói felől is megfogalmazódik néhány kíváncsi kérdés: érdekesség, valódiság, élményszerűség, illetve az adott esetből több irányba mutató „szerteágazóság”. Uo. 237–242. p.

4 *Carlo Ginzburg*: A sajt és a kukacok. Bp., 1991; *Giovanni Levi*: Egy falusi ördögűző és a hatalom. Bp., 2001.; *Emmanuel Le Roy Ladurie*: Montaignou. Egy okszitán falu életrajza (1294-1324). Bp., 1997. és *Natalie Zemon-Davis*: Martin Guerre visszatérése. Bp., 1999. A mikrotörténelemnek természetesen hazai követői is akadnak (a teljesség igénye nélkül csupán két, az én kutatási témám időszakában „játszódo” munkát említve: *Benda Gyula*: Zsellérből polgár. Keszthely társadalma, 1740-1849. Bp., 2008., vagy *Mátay Mónika*: Törvényszéki játszmák: válás Debrecenben, 1793-1848. Debrecen, 2006. (a továbbiakban *Mátay*, 2006.)

5 Vö. Pál apostol szavaival: „tükrök által homályosan” (1Kor 13:12)

6 *Carlo Ginzburg*: Történelem, retorika, bizonyítás. In: *Uő.*: Nyomok, bizonyítékok, mikrotörténelem. Bp., 2010. 237. p.

és nem riadtak vissza a tudományos munkákban szokatlan, regényírókat vagy detektíveket idéző szövegszerkesztési, vagy logikai megoldásoktól sem.⁷

Az általam bemutatandó esetet én is hasonló szellemben próbáltam elemezni, vagyis megkíséreltem kideríteni, hogy egy adott ügy mikrotörténeti megközelítésű vizsgálta milyen eredményeket hozhat.

A következőkben előbb röviden ismertetem az esetet, majd pedig bemutatom a történet értelmezéséhez fontos kereteket, vagyis a helyszínt, és a szereplőket. Utána a történet egészét, a szereplők viselkedését elemzem a fentebb felvázolt módszerek használatával, végül pedig röviden összegzem a feltárás eredményeit.

A további gondolatmenetek előtt azonban végre lássuk magát, a történetet!

A Privorszky-ügy

1841 legvégén Buda Város Tanácsa nádori leirat alapján ülési napirendjére⁸ tűzött egy esetet, amely Fokt Anna,⁹ pesti lakos panaszával foglalkozott. A folyamodó levelében részletesen beszámol a vele történekről; megtudjuk, hogy tizennyolc éves hajadonként szerelmi kapcsolatba került Privorszky János¹⁰ budai fűszerkeskedővel. Ebből nyolc éven át tartó, egyre jobban elmélyülő viszony kerekedett; a nő állítása szerint Privorszky János őt, a tapasztalatlan, fiatal lányt elcsábította, javakkal kecségtette és — noha házias ember volt — bűnös együttélésre kényszerítette. Elhalmozta ajándékokkal, sőt, a szükségesnél nagyobb lakást is bérelt neki a közelben — cserébe teljes odaadást követelt tőle.

Az 1841-es esztendőben azután megtörtént a baj: Fokt Anna teherbe esett. A férfit azonban ez a legkevésbé sem akadályozta abban, hogy eddig megszokott életvitelén változtasson, és szeretőjét továbbra is együtt hálásra kényszerítette,

---

7 Az események bemutatásához lehet kölcsönözni szépirodalmi módszereket, de történet *alakítása* már természetesen lényegesen különbözik a regényírókétól, hiszen a történetírói következtetések nem csaphatnak át fikcióba... Vö. *Thomas V. Cohen: Love and Death in Renaissance Italy.* Chicago, 2004. 7–11. p.

8 BFL IV.1002.a. (= Buda Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek — „*Magistrats Protocoll*” 1687–1873). 250. kötet, az 1841. december 31-i tanácsülés 7995. sz. bejegyzése.

9 A név sokféle változatban fordul elő a szövegekben: Fokt, Fokht, Fogt, sőt, Vogt; és hol magyarosan, hol német nyelvtan szerint írják a vezeték- és keresztnév sorrendjét. Egy informális levélben pedig az Anna helyett a becézett Nina alak áll aláírásként (lásd 93. jegyzetemet).

10 Vagyis helyesen Johann Privorszky — mint később lesz szó róla, ő és Anna Fokt is minden bizonnyal német anyanyelvűek voltak.

noha a nő húzódozott ettől. Ezt megelégtelve egy alkalommal aztán Privorszky a saját üzletéből származó *Cantaides-port*¹¹ adott be neki *ménesi borbán*,¹² hogy a nő hajlandóságát fokozza, aminek tragikus következménye lett: Fokt Anna elvette, és miután saját testi egészsége is jelentősen megromlott, hetekig tartó lábadózása alatt elzárkózott a férfival való érintkezéstől. Ezek után a kereskedő kiadta útját: elvett minden, korábban neki adott, illetve juttatott apanázst, így a fiatal nő az utcára került vele lakó anyjával, és hűgával együtt.

Az így kisémmizett Fokt Anna először az egyházi igazságszolgáltatásban bízott, s kihallgatást kért a templom perjelétől.¹³ Be is idézték mind őt, mind pedig a férfit, ám Privorszky János ott olyan magatartást tanúsított, mely alapján az atya inkább világi hatósághoz küldte őket. Ekkor fordult a leány levelével magához a nádorhoz, hogy az panaszát orvosolja, vagyis Privorszkynek megfelelő büntetést, neki magának pedig némi anyagi kártérítést szabjon ki. A nádor biztosította a kárvallottat, hogy igazságosnak tartja kérelmét, majd gyorsan leultalta ügyét a budai tanácshoz, mint illetékes szervhez, hogy vizsgálja ki azt.¹⁴

A magisztrátus tette a dolgát: bekérte a felek vallomását, majd saját hatáskörben ítélezett. Mivel Fokt Anna a fűszeres állítása szerint másokkal is viszonyt

- 11 Ősi anyag, melyet a *kőrisbogár* (*Lytta vesicatoria*) szervezetéből vonnak ki. Gyógyászati célú (hólyaghúzó) alkalmazásánál sokkal ismertebb nemi vágyat fokozó hatása, ami miatt évszázadokon át használták afrodisziákumként, pedig az anyag valójában a vesét megtámadó, halálos mérég (a szer tudományos neve *kantaridin*, a bogár latin neve (*Cantharis*) után). A Pallas Nagy Lexikona. Főszerk.: Áldássy Antal. Bp., 1895. (X. kötet). 2070. p., Új Lexikon. Szerk.: Dormándi László–Juhász Vilmos. Bp., 1936. 4. kötet. 2006. p.
- 12 Egykor Európa-szerte ismert, a tokajival vetekedő minőségű borok összefoglaló neve a történelmi Arad-hegyaljáról — több borfajtát is természetek (és természetnek ma is) itt, de a szövegből nem derül ki, melyiket kínálta Privorszky a lánynak; abból azonban, hogy az előbb említett szert oldotta fel benne, feltételezhetően egy sűrűbb (vörös, pl. kadarka) fajtáról lehetett szó. *Csoma Zsigmond*: Magyar borvidékek Trianonon innen és túl. In: *Rubicon XVIII.* (2007.) 6–7. 48. p.
- 13 Majsch (Majch) Jakab (1787–1871) római katolikus apát és plébános; a Nagyboldogasszony-templomban parókus 1820-tól haláláig. *Némethi Némethy Lajos*: Nagyboldogasszonyról elnevezett budapestvári főtemplom történelme. Esztergom, 1876. 220. p (a továbbiakban *Némethy*, 1876.); Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai, 1246–2013. Szerk.: Farbak Péter–Katona Júlia. Bp., 2015. 726. p. (a továbbiakban: Mátyás templom...)
- 14 MNL OL (= Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltára) N 24. Politica. (= Regnicolaris Levéltár–József nádor Levéltára „*Archivum Palatinale archiducis Josephi*” 1795–1847). 1841/2268. Sajnos maga a nátori leirat elveszett; ezúton szeretném megköszönni Sölc Miklósnak és Simon Évának (MNL OL), hogy ezt az információt ellenőrizték nekem.

folytatott, továbbá a leány abbéli állítását, hogy a vetélését (s ilyen módon a kárterítési igény alapjául szolgáló egészségkárosodást) egyértelműen Privorszky okozta volna a neki beadott szerrel, nem látták kellően bizonyítottnak, az ügyet 1842 elején lezárták. Fokt Anna további sorsáról sajnos semmi biztosat sem tudunk, de Privorszky János vesszőfutása nem ért véget — amint ez majd a későbbiekből kiderül...¹⁵

A helyszínről

Az imént ismertetett történet önmagában is elég érdekes, de egyelőre „lóg a levegőben”; alaposabb megismeréséhez, történeti elemzéséhez szükséges kissé jobban megismerni a kort, a helyszínt és a szereplőket. Vessünk tehát egy pillantást először is az eset színhelyére!

A történet az 1830-as évek második felében, a negyvenes évek legelején játszódott, vagyis a magyarországi reformkorban, lokálisan pedig Buda szabad királyi városában, pontosabban annak legkisebb, ám legősibb és legelőkelőbb részében, a Várhegyen lévő polgári városrészben. Már fővárosunk 19. századi ábrázolásában is közhelyszámba ment a lakosságában is növekedő, gazdaságilag erősödő, pezsgő életet élő, és egyre jobban magyarosodó Pesttel szemben Budát németajkú, elmaradott, falusias településrészek együttes halmazaként definiálni, ezen a képen belül pedig magát, a budai várnegyedet (amit közönségesen és hivatalosan is Várnak hívtak)¹⁶ elzárkózó, lojális, és meglehetősen unalmas hivatalnokvárosnak bemutatni.

Az, hogy a várbeliek földrajzi elkülönülése valamiféle erkölcsi magasabbrendűséget is jelezne, szintén foglalkoztatta a beszámoló íróit: „*Társadalmi viszony s életmód tekintetiben Buda s a szomszéd Pest között roppant különbséggel találkozzunk. Míg Budán a várban, melly a magasabb rangú polgári és katonai tisztiség*

---

15 Ugyanis amint az egyik ügy (Fokt Annáé) befejeződött, elkezdődött egy másik: ezúttal egy vízivárosi hídvámellenőr, bizonyos Loysch Imre panasolta be Privorszkyt: BFL IV.1002.j. 987/1842. (Ezt az esetet egy másik tanulmányban, mely jelenleg megjelenés előtt áll, már részletesen bemutattam. Egy, a tanulmányban szereplőnél rövidebb változat elhangzott a Mika Sándor Egyesület 2016 tavaszán tartott konferenciáján is (*Arma — Colloquium Officiale III*: <http://www.mikaegylet.hu/files/2016/03/Programf%C3%BCzetCOIII.pdf> [2018.07.27.]

16 Korabeli német nevén: *Festung* (de *Vöschung*nak is írták), néha latinosan *Arx*; ennek ellenére a továbbiakban a „Vár” megnevezés alatt — a kortársakhoz hasonlóan — mindig csak a lakónegyedet értem, a nádori fennhatóság alá tartozó Palota épületei nélkül.

*lakását képezi, ünnepies csend uralkodik: a város többi részeiben a gazdasági és kézmesterségi ipar mozgalmi: a műi és kereskedési üzlet élénkebb zaja nélkül tűnnek fel. S a köz-erkölcsiség tekintetében, a valamennyi fővárost elárasztó mindenféle bűnök özöne nem volt még képes Buda lakosságának általánosan elismert erkölcsösségét megrendíteni, s oka ennek — úgy a békés csendhez szigorú ragaszkodásnak: a budai lakosság kitünő vallásosságában — melly egyedüli alapja minden, tehát a polgári jólétnek is — rejlik egyedül. Szóval: Buda örökké egyenlő háborítatlan csendével tökéletesen ellentéte Dunántuli zajtenger folytonos hullámaival küzdő testvérének.”*¹⁷ A két város közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésének földrajzi nehézségei is közismertek: „*Társadalmi összetételénél, de helyzeti adottságánál fogva is a Vár volt a régi Pest-Buda legezárkózottabb része. Különösen télen a várbeliek teljesen a maguk külön életét élték. Minthogy akkoriban a Várból nem lehetett olyan könnyen leszaladgálni és átrándulni Pestre, [...] a Vár nagyrészt önellátásra volt berendezkedve. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy a Vár maga termelte, amire szüksége volt, hanem úgy értendő, hogy viszonylag sokkal nagyobb piac és sokkalta több üzlet volt a Várban, mint manapság.”*¹⁸

A fűszeresről

A következő lépésben a történet szereplőinek életéről feltárható adatokat, illetve azok fellelhetőségének módját, illetve problémáit szeretném bemutatni.¹⁹

A 19. századi akták adattartalma eltér a ma megszokott hivatali ügyiratokétól; ennél fogva a Privorszky-ügy dokumentumai nem tartalmazzak olyan, mai szemmel nézve alapvető adatokat, mint a fűszeres korát, vagy pontos lakcímét — holott ma már ezek hiánya egy hatósági procedúra során elképzelhetetlen lenne (ugyanakkor pedig minduntalan említés történik vallásáról, mely tény a viszont a jelenben tartozik a védett adatok közé).

A fűszerkereskedő lakhelyének kiderítésére elsődlegesen a különböző lakcímjegyzékek, összeírások, valamint adózási nyilvántartások alkalmasak. A

---

17 *Palugyai Imre, ifj.:* Buda-Pest szabad királyi városok leírása. Pest, 1852. 171. p. (a továbbiakban *Palugyai*, 1852.)

18 *Tonelli Sándor:* Nagypapaink Pest-Budája. Bp., 1944. 26. p. (a továbbiakban *Tonelli*, 1944.)

19 Itt szeretnék köszönetet mondani kollégáimnak, akik segítségemre voltak a korszak iratainak kutatásában: Barsai László, Czaga Viktória, Géra Eleonóra, Nagy János és Simon Katalin Buda, Jancsó Éva és Szász Károly pedig Pest szabad királyi város levéltári anyagával kapcsolatban láttak el sok hasznos tanáccsal.

házasságtörő eset 1841-ben ért véget, és Privorszky viszonya Fokt Annával ekkor már több, mint nyolc éve tartott — vagyis a férfi legalábbis 1833 óta Budán tartózkodott. Kézenfekvő volt ez ügyben először az akkori hatósági összeírásokat²⁰ átnézni. Ezekkel kapcsolatban az a nehézség, hogy a Budáról fennmaradt *conscriptiók* közül az adott dekádra vonatkozóan csak 1830-ból maradtak fenn az ívek — később nem történtek általános jellegű összeírások, egészen 1857-ig.²¹ Mindenesetre sikerült megtalálnom Privorszkyt, mint kereskedőt (*mercator*),²² sőt, plusz információként megtudtam, hogy polgárjoggal bír. Ha valakit felvettek egy város polgárai közé, bejegyezték a polgárkönyvbe, ami az anyakönyvek mellett ugyancsak fontos adatforrásnak számít egy mai kutató szempontjából is. A budai *matricula civium*-ban,²³ (amelyet később pesti „ikertesvérevel” együtt használhatóbb formába öntött Illyefalvy Lajos, majd ez alapján később elektronikusan kereshető adatbázis²⁴ is készült a Fővárosi Levéltár jóvoltából), megtaláltam a Privorszkyra vonatkozó bejegyzést: „*Johannes Privorszky, Kaufmann (kereskedő), szül.: Kamnitz (Németország), rk, nőtlen, polgárjogot kap: 1824.07.02-án, díj: 12 ft*”. Tekintve, hogy a polgárjoghoz huzamosabb ideig az adott településen kellett tartózkodnia az egyénnek, megnéztem az 1818-as összeírást is, amiben

-
- 20 A 19. század első felében csak egy országos méretű összeírás (*conscriptio*) készült, 1828-ban, aminek adatait többen kielemezték már (Tagányi Károly, illetve Nagy Lajos és Bácskai Vera). Ezen kívül a városban rendszertelen időszakonként ilyen-olyan célból elrendeltek egyéb összeírásokat (nem nemesek, zsidók, háziállatok, stb.) is, de 1830 és 1848 között Budáról a hasonló levéltári anyagok meglehetősen hiányosak. A reformkori népességre és társadalomra vonatkozó forrásokról lásd. *Bácskai Vera: Városok és polgárok Magyarországon. I. kötet. Bp., 2007. 63–69. p.*
- 21 A polgárságra vonatkozó források hiányosságait, illetve esetlegességét említi *Czoch Gábor: Egy kutatás tapasztalatai a magyarországi rendi polgárság társadalmi viszonyairól. In: A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. Szerk.: H. Németh István, Szívós Erika, Tóth Árpád. Bp., 2011. 154. p.*
- 22 A korban kétféle megjelölést használtak a kalmárokra: a *mercator* a helyi, bolttal rendelkező típust jelentette, míg a *questor* az állandó elárusítóhely nélküli, vásárokat járó, vagy csak szezonális jelleggel tevékenykedő kereskedőt. *Bácskai Vera — Nagy Lajos: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Bp., 1984. 249–250. p., Eperjessy Géza: Városi kereskedők a reformkorban. In: A polgárosodás útján. Tanulmányok Magyarország társadalmának átrétegződéséhez a polgári átalakulás korában. Szerk.: Szabad György. Bp., 1990. 60. p.*
- 23 BFL IV.1002.u. (= Buda Város Tanácsának iratai — Polgárkönyvek „*Matricula civium*” 1868–1873) 2. kötet, 172. p.
- 24 Pest-Budai Polgárok, a BFL elektronikus adatbázisa (Czaga Viktória és Jancsó Éva által): <https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/>.

szintén megleltem őt.²⁵ Az összeírásokból és a polgárkönyvből tehát már számos információt megtudtam Privorszky Jánosról. Lakhelyeként a várbeli 204-es számú házat jelölték meg,²⁶ amely Laszlovszky József gróf²⁷ tulajdona volt — itt lakott Privorszky, más bérlőkkel együtt. Gyermeke nem volt, csupán Jozefa nevű feleségével, valamint több alkalmazottjukkal osztotta meg lakását. A ház most is áll, mai címe: I. kerület, Tárnok u. 5.²⁸ Noha a Fővárosi Levéltárban őrzött tervtári anyagok²⁹ alapján ismerjük az épület szerkezetét, alaprajzát, az összeírásokból sajnos nem derül ki, melyik volt a lakásuk, illetve mekkora területen (hány szobában) élt együtt ez az öt-hat személy. Privorszky János foglalkozása már akkor is kereskedő volt, de az előbbieket miatt nem tudni, vajon üzlete helyben, netán más épületben volt-e. Ha azonban a korabeli szokásokból (esetleg a Tárnok utca régi elnevezéséből: *Fűszeresek utcája*)³⁰ indulunk ki, akkor szinte biztosra vehetjük, hogy a bolt ugyanitt „létezett”.³¹

-
- 25 BFL IV.1002.s (= Buda Város Tanácsának iratai — Nem nemesek összeírása „*Conscriptio animarum ignobilium*” 1817–1830). 1. téka (1818. év)
- 26 A ma szokásos utca + házszám rendszere csak 1874-ben került bevezetésre, azelőtt a csupán a házak száma szolgált a telekkönyvi bejegyzések alapjául. Természetesen a lakosság nem ezen házszámok, hanem közérthetőbb támpontok (háztulajdonosok, boltok, kocsmák vagy középületek neve) alapján tájékozódott a városban. *Schmall Lajos*: Budapest utcái és terei. Bp., 1906. (a továbbiakban *Schmall*, 1906.) 25. p.
- 27 Id. gróf Laszlovszky József (1783–1818) Buda városának tanácsnoka, bírása és polgármestere, megyei táblabíró. *Schmall Lajos*: Adalékok Budapest Székesfőváros történetéhez. Bp., 1899. (a továbbiakban *Schmall* 1899.) 312. p.
- 28 Buda város topográfiai mutatója 1. Vár, Krisztinaváros. Összeáll.: Felhő Ibolya, Gál Éva. Bp., 1980. 41. p. (a továbbiakban Buda topográfia).
- 29 BFL XV.17. (= Gyűjtemények — Tervtár) 306.e. (= Budapesti Műemléki Felügyelőség tervei 1950–1991). 633. tétel; BFL XV.17.e.358. (= Fővárosi Ingatlankezelő Műszaki Vállalat tervei 1972–2000.) 158–159.; BFL XV.17.d.329. (= Építési Ügyosztályok Tervtára 1873–2006). 6524. helyrajzi szám. A korabeli építési és ingatlan-nyilvántartási ügyekkel kapcsolatban Hidvégi Violla és Homok Zsolt kollégáim voltak segítségemre.
- 30 „... {a Tárnok u.} a középkorban még egy egységet képzett a *Dísz térrel*, és *Boltosok u.*-ja, *Fűszeresek sora* néven emlegették”. Budapest Lexikon. 1–2. kötet. Szerk.: Berza László. Bp., 1973. 1159. p. (a továbbiakban *Bp. lex.*)... *Pataki Vidor*: A budai vár középkori helyrajza. In: Budapest Régiségei 15. (1950) 239. p.
- 31 A Vár viszonylag kis alapterülete, elszigeteltsége miatt amúgy is körülményes lett volna az üzlet működtetése szempontjából, ha a kereskedő máshol lakik. Ezt támasztják alá egyébként a régészeti kutatások is. *Benda Judit*: A kereskedelem épületei a középkori Budán, I. rész. In: Budapest Régiségei XLII–XLIII. Szerk.: Hanny Erzsébet. Bp., 2010. 98. p.

A budai telekkönyvek sorozatában viszonylag jól nyomon követhető az ingatlanok tulajdonosainak sora, így ezt követően megvizsgáltam, mikor, és hol birtokolt Privorszky János házat. A „birtokolt” szó ez esetben hangsúlyos, hiszen — ellentétben az összeírásokkal — a telekkönyvek csak a tulajdonost tüntetik fel, családtagjaikat, (al)bérlőiket nem. Nos, az 1834-es évi bejegyzésből³² kiderült, hogy a fűszeres saját ingatlanhoz jutott: Laszlovszky gróf tágas palotájából Grosz Mihály gombkészítő mester³³ *szemközti*, szűk házikójába költözött át, pontosabban vette meg azt. Ez persze nem volt egy gyors folyamat, hiszen az eladó fél hagyatéki irataiból³⁴ kiderül, hogy Privorszkyék már évekkal korábban adásvételi szerződést kötöttek Groszékkel, ami végül 1833-ban realizálódott.³⁵ A háza megvétele körül egyébként adódtak bonyodalmak, melyek miatt az eladó, Grosz Mihály ellen 1833-ban pont egy büntetőeljárás indult...³⁶

Mindenesetre az új,³⁷ immár saját otthonban Privorszkyék tovább folytatták (vagy újramezték?) kereskedésüket. A régi gombos műhelyt,³⁸ és még egyebeket is át kellett alakítani az új tulajdonosok beköltözése előtt. Az új bolt elhelyezke-

32 BFL IV.1009.f (=Buda Város Telekhivatalának iratai. Telekkönyvek) 127. kötet, Nr. 84. sz. ház

33 Grosz Mihály gombkészítő mester (*Nodularius*); bécsújhelyi születésű, római katolikus, budai polgárjogot nyert 1790-ben (BFL IV.1002.u. 2. kötet, 57. p.). Később budai választópolgár, szószóló, majd tanácsnok. *Schmall*, 1899. 351–354. p.

34 BFL IV.1002.z. (Buda Város Tanácsának iratai — Hagyatéki leltárak „*Inventaria*” 1708–1873) N 937/1845.

35 Az adásvételt 1833. április 23-án jegyzték be. BFL IV.1009.m. (=Buda Város Telekhivatalának iratai — Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek „*Protocollumin- et extabulationum*” 1770–1856) 8. kötet. 362. sz.

36 Ez az ügy maga megérne egy hosszabb lélegzetvételű cikket — a köztisztületben álló, hetvenes éveit taposó tanácsnokot ugyanis egy kiskorú leány miatt fogták perbe... BFL IV.1002.e (= Buda Város Tanácsának iratai — Helytartótanácsi rendeletek „*Locumtenetialia*” 1710–1848). 647/1833.

37 Ez esetben az „új” kitétel csak Privorszky szemszögéből érvényes, hiszen a telek, illetve a ház helyén már a török idők előtt is állt(ak) épület(ek); csak Buda visszavétele óta is jó pár tulajdonos kezén megfordult, és ennek megfelelően több változáson esett át. A második világháborút követő műemlékvédelmi munkák leírását lásd. *Imrényi Imre*: A Budapest, I. Tárnok u. 6. számú lakóépület helyreállítása. In: Műemlékvédelem 3. (1963) 133–134. p.

38 A „gombos” kifejezés nem fedi le a mester által kínált teljes termékpalettát, hiszen mindenféle sujtást, paszományt is készített, melyek készítéséből egy Budához hasonló, hivatalnokokkal és katonákkal teli városban nyilván jól meg lehetett élni. *Dóka Klára*: A Pest-Budai céhes ipar válsága (1840–1872). Bp., 1979. 31. p.

dése egyébként kitűnő: a 84. számú ház (akkori nevén Paradeplatz,³⁹ mai címe: Tárnok u. 6.)⁴⁰ tágas, forgalmas közterületen helyezkedik el — nem csak várbeli mértékkel mérve. A közelben csupa nemesember, magas rangú katona és tisztviselő lakik.⁴¹ Nincs messze a (mai) Bécsi kapu tér sem, ahol a hetivásár miatt gyakori a népes piaci forgatag,⁴² és ott van maga a (Vár-) Palota is, ahol szintén potenciális vevőkre találhat egy luxuscikkkel foglalkozó üzlet. A fűszerkereskedelem busás hasznát ugyanis ekkoriban a messzi tájakról származó, s *borsos* áron mért „fűszerszámok”⁴³ jelentették, melyek idegen kalmárok közvetítésével az adriai (Trieszt, Fiume), vagy az északi (pl. Hamburg) kikötőkből, netán a Török Birodalomból jutottak el Magyarország területére.⁴⁴ A többi árufajták, melyek később jellemzően a fűszeresek profiljába tartoztak, majd csak a szabadságharc utáni években válnak meghatározóvá az üzletágban.⁴⁵ A bolt neve pedig „*zum weißen Löwen*”, vagyis „a Fehér Oroszlánhoz” lett; a névadás körülményeire sajnos nem találtam magyarázatot, sőt, maga a név is csak egy apróhírdetésből derült ki...⁴⁶

Privorszky János tehát ebben a meglehetősen exkluzív környezetben űzhet te kereskedését. De vajon miként került ő ide, ebbe a tradicionális, kiváltságos, csupa előkelő által lakott negyedbe? Az 1818-as összeírásban már szerepelt, ám a felesége még nem, ami azt jelenti, hogy e dátum utána nősült csak meg — el-

39 Vagyis „Dísz tér” — a Tárnok utca széles, tölcészerű első fele régen a Dísz térhez tartozott. Budapest teljes utcanévlexikona. Szerk.: Ráday Mihály. Bp., 2013. 197.

40 Buda topográfia, 42. p.

41 A teljesség igénye nélkül néhányan a környék háztulajdonosai közül: Esterházy Pál gróf (Tárnok u. 13.), Persa István orvos (7. sz.), Marczibányi Lajos gróf (2. sz.), Batthyány Lajos gróf (Dísz tér 3.), Wallheim Nep. János tanácsos, későbbi budai polgármester (Dísz tér 12.). BFL IV.1005.c. (=Buda Város Adóhivatalának iratai — Hadiadó-összeírások „*Contributions conscription*” 1785–1850) 222. kötet.; *Simon Katalin*: Buda. II. kötet. 1686–1848. (Magyar Város-történeti Atlasz 5.) Bp., 2017. 18. p.

42 Ezeket a hetivásárokat rendszeresen szombaton tartották; ezért is emlegették a teret korábban „Szombat-kapu” néven. *Tonelli*, 1944 179. p., *Schmall*, 1906. 29. p.

43 A „klasszikus” fűszereken kívül finomított cukorból is nagy forgalmat bonyolítottak. *Mérei Gyula*: Magyarország gazdasága (1790–1848). In: Magyarország története 1790–1848. I. kötet. Főszerk.: Mérei Gyula. Bp., 1983. 279. p. (a továbbiakban *Mérei*, 1983.)

44 *Fényes Elek*: Magyarország statistikája. Pest, 1842. 272. p., *Gyöngyösi József*: A magyar fűszerkereskedők története. Bp., 1942. 101. p., *Mérei*, 1983, 250–257. p.

45 Ilyen például a puskapor, vagy a festék.

46 *Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung* (1842) 5. sz. január 16. 50. p. (de a hónapban több alkalommal is megjelent a hirdetés, amelyben Privorszkyék inast kerestek a fűszerüzletükbe).

kezdtem tehát átnézni az erre az időszakra vonatkozó házassági anyakönyveket. Az iratokban említik a Nagyboldogasszony-templomot,⁴⁷ logikus volt tehát az ehhez a plébániához tartozó anyakönyveket elővenni. Meg is leltem a házasság időpontját: 1826. május 16. A latin nyelvű bejegyzés⁴⁸ szerint a férj „*Privorszky Joannis, mercator Budensis&Civis*”, 33 éves, származási helye: „*Cremnic*”. Ez az adat adat máris módosítja korábbi ismereteinket, hiszen a fűszeres születési helye ezek szerint nem német földön, hanem sokkal közelebb, a felvidéki *Körmöcbányán* volt... A feleség neve Josepha Vidoschek,⁴⁹ 25 éves, származási helye: Blovitz, Bohémia.⁵⁰ A ceremóniát Josephus Vizhoffer parókus⁵¹ vezényelte le, az esküvői tanúk pedig Vincente Kramolin patikus⁵² és Josephus Semmelveisz budai polgár⁵³ voltak. Mivel már azt is megtudtam, hány éves volt Privorszky a házasságkötése idején, a születésére vonatkozó anyakönyveket is érdemes volt átnézni. Kis keresgélés után kiderült, hogy abban az időben Körmöcbányán *három* plébánia működött, vagyis vezetett anyakönyvet, tehát át kellett nézmem mindhárom templom anyakönyveit. A Szent Erzsébet plébánia *matriculáiban* aztán ráleltem a Privorszky névre — sőt, nem is egyre! Amint végignéztem az anyakönyvi bejegyzéseket, kiderült, hogy a városban *több* Privorszky nevű férfiú lakott, akiknek — egyébként a kor szokásaihoz híven — szinte évente születtek gyermekeik. Természetesen — megint csak a kor sajátosságaként — a csecsemők legnagyobb része sajnos legfeljebb pár hónapos korában meghalt, így e famíliák gyermekáldása végeredményben korántsem volt olyan bőséges, mint azt az anyakönyvben szereplő Privorszkyk alapján várni lehetne. Végül az 1792. november 19-i bejegyzésben⁵⁴ ráleltem egy Joannes nevű fiúgyermekre, aki nem lehetett más, mint Privorszky János. Felix nevű édesapjáról annyit tudni, hogy mészárosként

---

47 Mai nevén Mátyás-templom.

48 BFL XV.20.2. (= Gyűjtemények — Mikrofilmtár – Egyházi anyakönyvek 1687–1875). A 55. 182. p.

49 A későbbi, magyar nyelvű iratok már Vitosekként írták a vezetéknevét

50 Most Blovicének hívják a települést, amely Csehország délnyugati részén található.

51 Vizshoffer József (1780–1839) róm. kat. apát és plébános; a Nagyboldogasszony-templomban parókus 1820-tól haláláig. *Némethy*, 1876. 220. p., Mátyás templom... 726. p.

52 Kramolin (Kramulin) Vince krisztinavárosi patikus, szegényházi gondnok. *Schmall*, 1899. 310. p.

53 Semmelveisz (Semmelweis) József (1778–1846) tabáni fűszerkereskedő, Semmelweis Ignác édesapja. *Gortvay György–Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága*. Bp., 1966. 15. p.

54 MNL OL X A (= Másolatok gyűjteménye — Egyházi anyakönyvek). C 1596-os tekercs, 939. p.

és kereskedőként a város szolgálatában működött; édesanyját Uhrin Elisabetnek hívták.

Visszatérve Privorszky budai működéséhez, átgondoltam, hogy milyen egyéb levéltári forrásokat kellene még megvizsgálni ahhoz, hogy a nyomát tovább követhessem. A népesség-összeírásokon, telekkönyveken kívül az adófizetésre vonatkozó irategyüttesek is nagyon informatívak szoktak lenni (ráadásul ezek Budán elég jól fenn is maradtak). Elkezdtém tehát átfésülni a hadiadó kivetéséről szóló könyveket,⁵⁵ és meglepve tapasztaltam, hogy Privorszky János már nem szerepel az 1842-es év adózói között! Hogy lehet ez? Fűszeresünk bizonyára elhalálozott, mivel a 84. számú háznál csak az *özvegy* Privorszky Jozefa szerepel... 1843-ban pedig már özv. Privorszky Jozefa *helyett* Nöthig Károlyt tüntetik adózóként — utóbbi Privorszky egyik bérlője, egyúttal az üzletében dolgozó kereskedősegéd volt. Ez váratlan fejlemény, úgyhogy inkább a budai anyakönyveket kellett tovább nézmem, ezúttal a fűszeres halálának időpontját keresve. Szinte rögtön megleltem:⁵⁶ 1842. május 12-én halt meg *vérütésben*.⁵⁷ A bejegyzés még azt is megemlíti, hogy a férfi a halál hirtelensége miatt nem vette fel az utolsó kenetet. Privorszky tehát ekkor mindössze negyvenkilenc éves volt — valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha úgy vélekedünk, hogy a Fokt Annával való szakításba (és annak következményeibe, a hivatalos meghurcoltatásba, stb.) halt bele...

Mindezek alapján látható, hogy Privorszky János életének hozzávetőleg a felét tette ki budai működése. A főbb személyes adatokra (születés — házasság — halál időpontja, lakcím) fény derült, így újabb források megvizsgálásával folytattam a fűszeres életrajzának további árnyalását. A városi hatóságok legfontosabb és a vizsgált időszakban szerencsére nagyon jól fennmaradt dokumentumai a Tanácsülési jegyzőkönyvek.⁵⁸ Ezeket kiegészítik a Helytartótanácsi rendeletek és a Tanácsi levelezések. Elvileg ebben a három irategyüttesben került lejegyzésre minden olyan polgári ügy, ami hatósági elintézést igényelt — függetlenül attól, hogy az eljárást a lakosok (pl. kérelmek) vagy a hivatalok (vizsgálatok) kezdemé-

---

55 BFL IV.1005.c. 263. kötet, Festung, Nr. 84. sz. ház

56 BFL XV.20.2. A 57.134. p.

57 *Apoplexia cerebri*: mai hivatalos elnevezése *agyi érkatasztrófa*, de elterjedt még az angolból átvett *stroke*, valamint a hagyományos *szélütés*, *gutaités* és *agyvérzés* kifejezés is. *Brencsán János*: Orvosi szótár. Bp., 1972. 37. p.

58 Vö. *Géra Eleonóra*: A 18. századi Pest-Buda hétköznapi élete a források tükrében. In: Levéltári Közlemények 85. (2014) 33–54. p. A szerzőnek a 18. századi levéltári források felhasználhatóságára vonatkozó megállapításai jórészt a későbbi időkre nézve is relevánsak.

nyezték. Ezen tanácsi iratsorozatok végigbongészésével néhány további részletet tudtam meg Privorszky úr működéséről: 1823-ban kereskedelmi jogot nyert,⁵⁹ amit aztán kiterjesztett újabb árufajtákra is (pl. gyertya, bor). Kiderült az is, hogy vagyona nemcsak szorgalma révén gyarapodott — egy levélváltásból például megtudtam, hogy bizonyos Veinzeller Mária után (aki talán egy férjzett nővére lehetett) örökség átvételére szólították fel szülővárosában (vagyis Körmöcbányán — így ez az adat is bizonyítja helyes kutatásomat a Polgárkönyv és az Illyefalvilajstrom elírásával szemben), amit végül nevében bátyja, Privorszky Pál vett fel.⁶⁰

Vizsgáljunk még kicsit közelebbről Privorszky János helyzetét a fűszerkereskedők között! Az iratokból jól látszik, hogy az a tény, hogy életét és üzletét egy viszonylag elszigetelt helyen, a budai Várban vezette, nem jelentette egyszerűsrimind azt, hogy Privorszky ne lett volna kapcsolatban pesti lakosokkal.⁶¹ Egyrészt szeretője is a testvérvárosból származott, másrészt pedig vallomásának egyik megjegyzése, amelyben egy bizonyos „Torussi nevű kereskedő” is említésre került, valójában egy pesti fűszer-nagykereskedőre, Torossy Jánosra utal...⁶² A vallomásból kiviláglik, hogy üzleti és baráti (de legalábbis „cinkostársi”) szövetségben állt egymással a két férfi, hiszen Privorszky pesti „kollégája” által küldött jelentős összeget Anna Foktnak a „leléptetésére”! Az szakítás megerősítésére felkínált összeg (100 Ft) nem volt kevés; főleg, ha azt vesszük, hogy Privorszky évi adója ekkoriban 40 Ft körül mozgott...⁶³ Torossy Jánosról egyébként szintén nem maradt fenn több forrás a Pesti Levéltár anyagában — ennek nyilván az lehet az egyik oka, hogy a férfi nemsokára Szegeden bukkant fel egy szalámigyár alapítójaként.⁶⁴

59 BFL IV.1002.e. 493/1823. 204. határozat (*deliberatum*).

60 BFL IV.1002.j. 471/1841.

61 A két város közötti kapcsolatokat mind a kortársak, mind a későbbi kutatók hangsúlyozzák. *Franz Schams: Vollständige Beschreibung der köni gl. Freyen Haupt Stadt Ofen und Pesth. Buda, 1822. 536–537. p., Faragó Tamás: Buda város népessége és társadalma 18–19. század fordulóján. In: Uő: A múlt és a számok. Pest-Buda és környéke népessége és társadalma a 18–20. században. Bp., 2008. 197. p.*

62 A férfit 1842-ben vették fel a Pesti Polgári Kereskedelmi Testületbe. BFL IX. 43. (= Pesti Polgári Kereskedelmi Testület könyvei — Testületi tagok névjegyzéke 1717–1852). 1-2. kötet. 487. p.

63 A budai Kereskedő Testületbe a felvétel kritériuma min. 4000 Ft alaptőke volt, és a szervezetbe való belépésért 60 Ft-ot kellett fizetni (*Palugyai, 1852. 240. p.*) Az iratok hiánya miatt (lásd 108. jegyzetemet) sajnos nem bizonyítható, hogy Privorszky is tagja volt a budai Kereskedő Testületnek, de nagyon valószínű, hogy igen.

64 *Palugyai Imre, ifj.: Szeged szabad k. város leirása. Pest, 1953., 254. p.*

Bár az iratpusztulások miatt számszerűleg nem tudunk sokat Privorszky és a többi, az ő korában élt budai és pesti kereskedő üzletmenetéről, a szakirodalom szerint a reformkorban még jelentős haszonnal kecsegtetett a fűszerkereskedelem, melynek szereplői a piacot egymás között felosztva, rendezett üzleti körülmények között⁶⁵ is jelentős vagyona tehettek szert.⁶⁶ Privorszky idejében a magyar fűszerkereskedelem központja Pesten volt, itt folyt a nagybani üzletelés is, itt osztották el az árut a hazai, és az idegen nagykereskedők (főleg az örökös tartományokból érkezők) felé is.

A fűszeresek egymás közötti kapcsolatánál érdemes egy pillanatra elgondolkodni azon is, hogy miért pont Semmelweis József volt Privorszkyék esküvői tanúja? Mi készíthette az ekkor már jó nevű, vagyonos fűszerkereskedőt, aki jól ismert üzletén⁶⁷ kívül több más budai ingatlant is bírt, hogy egy fiatal, feltörekvő, helyi gyökerekkel nem rendelkező fiatalembert ilyen módon pártfogoljon? De úgy is megfogalmazhatjuk a kérdést, hogy miként lehetséges az, hogy egy újdonsült budai polgár ilyen hamar felemelkedett a társadalmi ranglétrán? A várbeli üzlet, majd a rövid időn belül megszerzett, „prémium” helyen lévő saját háztulajdon mindenesetre kellő anyagi forrásokra utal. De vajon ezek már eleve Privorszky rendelkezésére álltak — mondjuk magával hozta őket Kőrmöcbányáról? Esetleg feleségének hozománya lendített ennyit a fűszeres elismertségén? Mindenesetre azt is érdekes lenne megtudni, hogyan talált egymásra pont itt, Budán, ez a két, helyi gyökerekkel nem rendelkező ember. Más Privorszky ugyanis ekkoriban nem lakott a környéken,⁶⁸ de Vitosek sem - legalábbis férfi... Kramolin Vincének (Privorszkyék másik esküvői tanúja) ugyanis Vitosek Annának hívták a feleségét... Az anyakönyvi adatok alapján feltételezhető, hogy a fűszeres neje (Jozefa) ennek a nőnek közeli rokona — talán testvére, vagy unokatestvére lehetett... Ezt az információt eddig még nem tudtam anyakönyvi adatokkal megerősí-

---

65 A rendezettség alatt a Budai Kereskedői Társulatot, illetve a Pesti Nagykereskedők Társulatát értem, amely szervezetek megalapításának lehetőségét az 1840. évi XIX. tc. tette lehetővé.

66 Elég például Jálics Ferencre gondolni, aki Király utcai „raktárbirodalmát” sokáig sikerrel üzemeltette. *Bácskai Vera: A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten.* Bp., 1989. 172–174. p.

67 Természetesen a tabáni Apród utcai épületről, Semmelweis Ignác szülőházáról van szó, amelyben ma a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum működik.

68 Privorszky Ferenc, a híres kávék később született, illetve érkezett Pestre; fűszeresünknek vele való rokoni fokának megállapítása még tisztázásra váró feladat.

teni,⁶⁹ de feltételezésemet támasztja alá az is, hogy a két Vitosek nevű nő egymás szomszédságában lakott — nyilván így is erősítve közös identitásukat. Nagyon érdekes lenne ennek fényében megtudni, hogy miként értékelte ez a „rokonság” Privorszky János tisztátalan viszonyát? Mennyire ítélték őt el, vagy egyáltalán, milyen reputációja volt ismerőseik körében a fűszeresnek, illetve feleségének? Jozefa asszony vallomásában mindenestre nem utal semmi arra, hogy bármilyen plusz családi, vagy közösségi szolidaritásra számított (vagy számíthatott) volna, csupán azt emelte ki, hogy a jog az ő oldalán áll a házasságtörőkkel szemben. Pedig az ő további élete is makulátlannak tűnik: többször nem ment férjhez, és, jól lehet megvolt rá a törvényes lehetősége, hogy az üzletet maga vezesse tovább,⁷⁰ azt hamarosan átadta Privorszky segédjének, Nöthig Károlynak. Bár az özvegy végrendelete nem maradt fenn (lásd 102. sz. jegyzetet), az megtudható volt, hogy a Tárnok utcai házat végül Nöthig lánya örökölte.⁷¹ Tovább lehetne folytatni a kutatást Nöthig és utódai életének, üzletmenetének vizsgálatával, vagy ki lehetne terjeszteni azt a rokonok, szomszédok, üzleti partnerek közötti kapcsolatok mikroszintű, vagy akár kvantitatív vizsgálatával is,⁷² de ez egy jelen dolgozat keretein messze túlnyúló projekt lenne.⁷³

Az ingatlannal kapcsolatos kutatások eredményeit már korábban leírtam — más, vagyoni állapotról szóló, számszerű információt sajnos nem találtam. Ennek

69 Az anyakönyvekből az asszony halálozási bejegyzése alapján (BFL XV.20.2. A57. 98.) annyi derül ki, hogy ő is — akárcsak Privorszky neje — Blovicéből származott, és, hogy a két nő a korkülönbségük alapján akár anya-lánya is lehetett volna; vezetéknevük azonossága viszont nem erre, hanem apai ágú rokonságra utal.

70 *Pólya Jakab: A Pesti Polgári Kereskedelmi Testület és a Budapesti Nagykereskedők és Nagyiparosok Társulata története.* Bp., 1896. 490. p., *Mátay* 2006. 182. p.

71 A férfi Jozefa nevű felesége egyébként szintén cseh földről származott (BFL XV.20.2. A57. 38.), és egyetlen leányukat is Jozefa névre keresztelték... A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1874 januárjában háromszor is meghirdette az asszony halálát, hogy az esetleges örökösök jelentkezhessek, mielőtt a törvényszék ítéletet hozna a vagyon sorsáról. Maga a végrendelet sajnos nem maradt fenn, de a későbbi lakcímjegyzékekből látható, hogy Nöthig Jozefáé lett a ház.

72 Nagyon érdekes lenne, ha fel lehetne térképezni Privorszky korabeli kapcsolati hálózatát (network analízis — erről a módszerről szól többek között: *Bernard Lepetit: Építészet, földrajz, történelem.* In: *Társadalomtörténet másképp.* Szerk.: Czoch Gábor, Sonkoly Gábor. Debrecen, 1996. 40. p.). Ez azonban sajnos nehézségekbe ütközik a korból szórványosan, vagy éppen esetlegesen fennmaradt források miatt.

73 Ezeket egy távolabbi jövőre nézve tervbe is vettem. A dualizmus időszakának társadalomtörténeti kutatásához — de az egész Privorszky-ügyben nyújtott támogatásáért is — sok köszönettel tartozom Horváth J. Andrásnak.

oka egyrészt Privorszky váratlan halála (vagyis, hogy nem írt végrendeletet⁷⁴), illetve, az a szomorú tény, hogy Budán a korai (1873 előtti) kereskedelmi iratok elpusztultak...⁷⁵ A törvényszéki anyagban sem leltem nyomát Privorszkynek, így a jelek szerint a férfi nem került összeütközésbe a törvénnyel (még gazdasági természetűbe se, mert akkor legalább a polgári perek között maradt volna nyoma).

Az üzlet viszont az ő elhunytja után is sokáig működött (sőt, virágzott), de már mások vezetése alatt — erről az időszakról szerencsére már további források is léteznek.⁷⁶

A szeretőről

Amint láthattuk, a levéltári dokumentumok alapján viszonylag jól rekonstruálni lehetett Privorszky János származását, életkörülményeit. Mindez azonban nem mondható el az úgy másik főszereplőjéről, Fokt Annáról!

Egy nő a korszakban jellemzően csak férfakkal összefüggésben szerepelt a nyilvántartásokban — vagyis úgy, mint valakinek a lánya vagy a felesége... Az egyedülálló nők gyakorlatilag mindig özvegyasszonyt jelentettek, hiszen alapvető társadalmi követelmények számított, hogy legyen mellettük olyan férfi, aki gondoskodik róluk: eltartja őket anyagilag, és képviseli őket a hatóságok előtt — akár csak egy gyermeket. Ha ilyen gondviselő nem volt mellettük, akkor két lehetőség adódott: elképzelhető, hogy egy megözvegyült asszony néhai férje üzletét vagy mesterségét önállóan folytatta tovább — de sokkal gyakoribb eset az, hogy a magára maradt nő képtelen előteremteni magának (és családjának) az élethez szükséges anyagi fedezetet, ezért előbb-utóbb a városi hatóságok ellátására szorul (vagyis szó szerint *gyámoltalanná* válik). A városi környezetben, ahol nincs meg a vidéken védelmet nyújtó közösség, az egyedülálló nők még kiszolgáltatottabbá

---

74 Pedig a Végrendeletek és a már említett Hagyatéki leltárak nagyon sok érdekes adattal szoktak szolgálni az elhunyt családi- és vagyoni viszonyaival kapcsolatban, melyek máshonnan sokszor nem is tudhatók meg.

75 E hiány okát Gajary István is megadja: az egyesített főváros levéltárosai kiselejtezték... (az így megsemmisített budai iratanyag jegyzékét lásd: *Gajary István*: Buda város levéltára, 1686–1848, félúton egy levéltári kalauz felé. In: *Uő*: Esettanulmányok a főváros 18–20. századi történetéhez. Szerk.: Á. Varga László, Dominkovits Péter. Bp., 2013. 122. p.)

76 A fűszerüzlet teljes „életéről” összegyűjtött anyag alapján a későbbiekben tervezek tanulmányt írni. A Privorszky halála utáni korszakot illetően, s főként a gazdasági jellegű iratok vizsgálatában nagy segítségemre volt Hlbocsányi Norbert és Daczó Albert.

válhattak.⁷⁷ Fokt Anna az ügy lefolyása során tulajdonképpen a szemünk láttára sodródott egyik kategóriából a másikba és tovább. Az általa eredetileg üzött — jóllehet, mégoly alacsony presztízssal — foglalkozás nyilván biztosított számára elegendő jövedelmet és valamelyes önállóságot, de a kitarított szerető-státusz már inkább a gyermeki állapothoz volt hasonló — míg végül, az eltaszításnak és a maradandó testi „nyavalyáknak” köszönhetően, egy csapásra az ellátásra szorulóknak közé zuhant... Amíg a tisztas üzletet vivő Privorszky Jozefa özvegyként is szerepelt az adókönyvekben és az összeírásokban, addig a periférián élő, onnan kitörni nem tudó fiatal nőt hiába kerestem a pesti nyilvántartásokban — pedig a hatóságok úgy hivatkoztak rá, mint „pesti hajadon”, tehát állandó lakással kellett rendelkeznie a Duna bal partján. Ám sajnos Fokt Annának és családjának a lakhelyét nem tudtam kideríteni, mivel Pesten nem maradtak fenn azok a lélekösszeírások sem, amelyek alapján Privorszkyt és budai környezetét adekvát módon lehetett azonosítani. E város esetében a korszakból a nyomtatásban megjelent lakcímjegyzékek⁷⁸ jelentenek valamilyen fogódzót — ezek viszont csak a háztulajdonosokat közlik, így a háztartások többi tagjai rejtve maradnak. Ugyanez áll a különféle adójegyzékekre is. Nők megtalálása tehát szinte reménytelen feladat, hacsak nem voltak nemesek, illetve nem úztek saját nevük alatt valamilyen ipart, vagy kereskedést.

A szegényház által segélyezett⁷⁹ jegyzékén található ugyan ilyen név,⁸⁰ de az irat maga sajnos nincs meg, úgyhogy nem deríthető ki biztosan, hogy az a Fokt Anna a jelen ügyben szereplő nővel azonos-e? Az időpont alapján éppen még

77 *Simona Cerutti–Sandra Carvallo*: A női becsület és a gyermeknemzés társadalmi ellenőrzése Piemontban a XVII. és XVIII. század között. In: *Helikon* 49. (2003) 3. sz. 210–241. p., 231. p. (a továbbiakban *Cerutti – Carvallo*, 2003.)

78 „Wegweiser”, „Lloyd-Kalendar” és „Häuser-Schema” néven adták ki őket. Az egyházak jóvoltából több felekezetenél lélekösszeírások (sematizmusok) is készültek.

79 A korszakban az illegitimitásban meghúzódó nőkről talán a szegénykórházak adhatnak legjobban számot.

John R. Gillis, *Servants, Sexual Relations, and the Risks of Illegitimacy in London, 1801–1900*. In: *Feminist Studies*, Vol. 5, No. 1, *Women and Power: Dimensions of Women’s Historical Experience* (Spring, 1979). 142–173. p. (Ez természetesen csak akkor igaz, ha fennmaradtak jegyzékek az ilyen intézmények betegeiről, ami a hazai viszonyok ismeretében sajnos kevésbé releváns megállapítás...)

80 Bejegyzés a tanácsi iktatókönyvben: „*a Rókus Kórház gondnoksága megtéríteni kéri a Fogt Anna után járó 45 f 26 kr gyógydíjat*” BFL IV.1407.b (= Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai — Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára 1873–1929) III. 31421/1876. Az egyesített Budapest tanácsi iratainak kutatásában nagy segítségemre volt Perczel Olivér kollégám, akinek hálámata ezúton is szeretném kifejezni.

elképzelhető lenne, hogy Privorszky egykori szeretője idősebb korában a város kegyelemkenyerére szorult... Megnyugtatóan már csak azért sem lehet *ad acta* helyezni a nő további élettörténetét, mivel a halálával kapcsolatban sem sikerült anyakönyvi adatot találni... Elképzelhető az is, hogy később elhagyta a fővárost, de ennek kicsi a valószínűsége. A reformkorban, ha átmenetileg csökkent is a bevándorlás a 19. század elejéhez és a dualista korban bekövetkező újabb hullámhoz képest, mégis az immigráció volt a jellemző, hiszen a város mindig is biztosabb megélhetést nyújtott a leromlott egzisztenciájú egyének számára is, mint a vidék. A pesti anyakönyvek azonban Fokt Anna születéséről is hallgatnak: az ügyben említett életkorából kiindulva a lánynak 1815 körül kellett születnie — ám a környező évek keresztelelési martriculáit végigböngészve sem leltem nyomát ilyen névnek. Meglehet, hogy törvénytelen gyermek volt, és anyja, vagy nevelőapja (esetleg más férfirokona) nevét használta, de valószínűbb, hogy hozzátartozóival vidékről vándorolt be Pestre. Ami a lány családját illeti: róluk szintén nem található semmilyen információ a levéltári anyagban (ami a fentiek alapján egyáltalán nem meglepő — főleg, hogy az anya és a hűg neve, lakhelye sem ismert). Lehetséges, hogy Fokt Anna eleinte valóban „tisztességes” női munkával próbálta előteremteni a mindennapi betevőjüket, de az sem elképzelhetetlen, hogy a prostitúcióra, mint kiugrási-felemelkedési lehetőségre tekintett. Ez nem lenne példátlan,⁸¹ de természetesen nincs rá semmilyen bizonyíték, hogy így vélekedett volna.

A viszonyról

Ugyan magát a történetet már összefoglaltam egy korábbi fejezetben, de az alaposabb vizsgálathoz úgy gondolom, hogy érdemes a forrásokat a maguk valójában is megismerni (ha nem is teljes terjedelmükben), hiszen sokszor egy-egy szónak is döntő jelentése lehet az elemzés során — nem beszélve az ügyben szereplő, különböző iratok szerzői által használt, eltérő kifejezőmódokról, „hangnemekről”, amelyek további pluszt jelenthetnek az értelmezéshez.⁸²

---

81 Az 1885-ben történt, hírhedt prostituált-gyilkosság áldozata, Végh Verona is hasonló megfontolásokból választhatta a kéjnői „hivatást”. *Mátay Mónika*: Egy prostituált lemezárálása: a Város, a Nő és a Bűnöző. In: *Médiakutató* 4. (2003) 3. sz. 14. p.

82 A fogalmazás módja, a kérvényben elősorakoztatott érvek például nagyon szépen tanúskodnak az adott kor mentalitásáról. *Natalie Zemon Davis*: Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban. Bp., 2001. 4. p.

A korabeli szövegek közlésekor a Hermann Róbert által ajánlott módszert alkalmazva,⁸³ azokat nem teljesen betűhíven, vagyis a központozást, illetve a helyesírást részben (például az ékezetek tekintetében) a modern szabályok szerint, de az eredeti, sajátos szóhasználatot megtartva teszem közzé.

Az alábbiakban abból a levélből idézek, amelyben Fokt Anna benyújtja kérelmét a tanácshoz: „*Privorsky János, budai fűszeráros az alólírtat ezelőtt nyolc évvel hosszas csábítások után a veleélésre bírta. Ugyanis a leány akkoriban, tizennyolc éves lévén, asszonyi munkával kereste meg a mindennapi kenyerét egy kis családnak, mely édesanyja, és kisebb leány testvéréből áll jelenleg is, amidőn Privorsky János emeletes házat, havonként 40. Váltóforintokat, egy szállásnak évenkénti fizetését, és Isten tudná, mit nem ígért a leánynak, csak, hogy elcsábíthassa. A szegénysorssal küzdő leányon csakugyan győzedelmeskedett, és miután a legközelebb múlt holnapokig mindig pontosan fizette havonként a 40. Váltóforintokat⁸⁴ és egy nagyobb szállásnak bérét, mint milyenre szüksége van a családnak a lefolyt nyolc év alatt elhihető, hogy könnyen lebeszélte sok szerencsés házasságról a leányt.*” A folyamodó levelében „asszonyi munkát” említ; a történészek és a közgazdászok a „munka” általános fogalmába nem szokták beleérteni a nem díjazásért végzett házimunkát, jóllehet, ez minden ember által lakott helyen megtalálható, és a Föld jelentős részén még napjainkban is tetemes időt (és fáradságot) igénylő tevékenységet jelent⁸⁵ — ám, mint látni fogjuk, a fűszeres egészen másként interpretálta Fokt Anna eredeti foglalkozását...

„*Mindketten katolikusok lévén, az egyházi bíróság elébe nyújtá panaszát a leány; de amidőn azon első kérdésére a várbeli plebános úrnak: »Az úr feleséges ember lévén hogy él ily botránkozó életet?«, a következőkép felele neki Privorszky János: »Hát hogy él Ürményi őexcellenciája? Hogyan élnek a papok?«; látta a tisztelendő úr, hogy ily betyár ember keményebb hatóság elébe való, azért is e jelen keresetét az alólírtnak nem őelébe tartozónak nyilvánítja.*” Az említett „egyházi bíróság” csupán a helyi plebános elé való beidézést jelentette (korábban már volt róla szó, hogy ez időben Majsch Jakab prépost viselte e tisztelet). A Privorszky által indulatosan emlegetett „*Ürményi őexcellenciája*” közelebbi kilétét sajnos

83 *Hermann Róbert*: Gondolatok a XIX. század közepi források kiadási módjáról. FONS 5. (1998) 1. sz. 153–155. p.

84 Vagyis váltóforintot; ez a papírpénz Mária Terézia korától az ún. „osztrák értékű forint (o.é. Ft)” 1858-as bevezetéséig volt forgalomban. (Magyarország története a 19. században. Szerk.: Gergely András. Bp., 2005. 337. p.).

85 *Bourke, Joanna*: Working Women: The Domestic Labor Market in Rural Ireland, 1890–1914. In: *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 21, No. 3 (Winter, 1991), pp. 479–499. 479. p.

nem bírtam kideríteni. Tény, hogy ekkoriban az Ürményi család tagjai ismert és jó cselekedeteik, valamint viselt tisztségeik alapján népszerű közszereplők voltak — „fekete bárányról” nincs tudomásunk... Az „öxellenciája” cím alapján, amely püspökök, illetve nem egyházi rangú személyek esetében legalábbis miniszteri szintnél alkalmazandó, csupán a nádorral is jó viszonyt ápoló idősebb Ürményi Józsefekre gondolhatnánk — valószínűbb azonban, hogy a megszólítást csak általánosan értette a férfi, és inkább a főnemesi család egy kevésbé ismert tagjáról lehetett szó. Természetesen könnyen lehet az is, hogy a *mi* ismereteink pontatlanok, és a nemesurak között (a Várban) élő, s őket kiszolgáló, *kortárs* kereskedő tudott többet a *jelen* kutatóinál... Másik, a papokra vonatkozó kifakadását pedig általánossága és a tárgytól való túlzott eltérése miatt nem is kutattam tovább.

Az ügy kivizsgálásával a városi tanács Keller Ferenc városkapitányt⁸⁶ bízta meg, aki az alábbi jelentést tette: „*Miután az érintett feleket [...] semmiképpen egyezsége nem bírhattam, folyamodó Fogt Anna folyamodását nevezett Privorszky Jánosnak nyilatkozás végett kiadtam, melyben írt a 2) alatt a panaszlott Privorszky János megisméri ugyan, hogy önéki a folyamodóval, ki már azelőtt is mástól gyermeket szült, többször közlése volt [sic!], melyért mindannyiszor ötet becsületesen meg is jutalmazta; azt mindazáltal egyenesen tagadja, hogy őtőle esett volna teherbe, minthogy nem csak ő, hanem mások is járván hozzája, szinte azok is éltek [sic!]; valamint szinte azt is, mintha ő az úgynevezett Cantharidest Ménesi borbán gyermekvesztés végett nékie adott volna, minthogy az ő kereskedésében ily cikk nem találtak, se pedig ellene próbát senki fel nem hozhatná, hogy ő ilyes szereket valamely gyógyszerésnél vásárolt volna; mely körülményeket a panaszlott nejeének itt, a 3) alatti nyilatkozatával együtt a tekintetes tanács eleibe leendő elintézés, vagy a netalán szükséges további rendelkezés végett ezennel terjesztvén, megkülönböző tisztelettel maradok.*” Ezek alapján aztán a hatóság lezárta az ügyet, és erről írásban értesítette az érintetteket.

Ide, a városkapitányi jelentéshez mellékeltek az fűszeresnek és nejeének német nyelvű⁸⁷ vallomását is. Ezeket olyan, új információkat is tartalmaznak az ügyre nézve, hogy érdemesnek tartok egyes részleteket szó szerint idézni.

---

86 Keller Ferenc, budai tanácsnok. Városkapitány volt 1828-tól 1863-ig. *Schmall*, 1899: 307. p.

87 Az ügy hivatalos iratai mind magyarul íródtak, de Privorszky János és neje vallomása, valamint az azokhoz csatolt mellékletek (egy orvosi látélet és egy magánlevél) németül — ez is alátámasztja azt, hogy a hatóság a törvény szerint előírt magyar nyelvű ügyintézését folytatott, de az ügy szereplői számára a német volt az általánosan használatos nyelv (lásd. 10. sz. jegyzetemet).

Elsőként itt van egy olyan állítás, amit tényként kezel mind Privorszky, mind felesége, bár homlokegyenest ellentétes a Fokt Anna által leírtakkal: vagyis, hogy a lány más férfiakkal is viszonyt folytatott! Privorszky ugyanis így kezdi saját elbeszélését: „*A tévesen Lindenhoferként is ismert Anna Vogtot egy bordélyban ismertem meg...*” Ezek szerint a leány bizony prostituált volt... ezzel a lehetőséggel később még bővebben foglalkozni fogok; de vajon, hogy vajon kik ismerték Anna Foktot „Linderhoferként”? Ilyen névvel én egyáltalán nem találkoztam a levéltári iratok átfésülésekor; valószínű tehát, hogy egy olyan, informális *alias*ról van szó, amit csupán a beavatottak (a bordély és közönsége) ismertek.

Vallomásában a fűszeres határozottan azt állította, hogy már szakított a lánynyal a teherbe esés idején. Ez a szakítás azonban távolról sem volt véglegesnek nevezhető.⁸⁸ Anna ugyanis megint csak visszaédesgette magát a férfihoz, és tovább folytatta vele játékait, amelyek végső célja — amint azt addigra már vallomásában írva a fűszeres is belátta — az volt, hogy a lány a belehabarodott Privorszkytól („*Be kell vallanom, hogy én annyira hozzá voltam kötve ehhez a kéjnői bujaságból kitűnően kiképzett, csalogató Vénuszhoz...*”) minden vagyonát kizsarolja („*különleges feladatának tekintette, hogy engem, és az én nejemet teljesen földönfutóvá tegyen*”).

Jozefa asszony szerint a volt szerető elbizakodottságában odáig ment, hogy bizonyos iratokat Anna Privorszky néven írt alá: „*A nő rá akarta beszélni a férjemet, hogy készítsen egy végrendeletet az ő javára, és, hogy hamis kötelezvényeket állítson ki arra az esetre, ha a férjem korábban halna meg, mint hogy nekem el kellene távoznom az élők sorából.*” Ez sajnos nincs jobban kifejtve, úgyhogy nem tudjuk meg, hogy miféle papírokról lehetett szó — a fűszeres talán a kereskedésbe is engedte őt beleszólni? Az, hogy a kereskedőfeleségek gyakorta sok és hasznos munkát folytattak a boltban, sőt, az egész ügyvitelben, nem újdonság.⁸⁹ Privorszkyiné viszont egyenesen úgy nyilatkozik, hogy a várbéli fűszerüzlet csak az ő szorgalmának és tehetségének köszönhetően működött, mert a férfi minden gondja szeretőjének dús megajándékozása volt: „*Ezért van az, hogy a vagyonunk is, az én közismerten fáradhatatlan tevékenységem és gazdálkodásom ellenére, nem, hogy nem növekedett (ami könnyen megtörténhetett volna, ám e pióca, nevezetesen a gyanúsított Fokt mellett nem sok szóhoz jutott a férjem), hanem rendszerint csökkent, aminek mi most szenvedjük kárát.*” Az üzlet visszaesése egyébként

---

88 Vö. „*Mély verem a parázna nő, és szoros kút az idegen asszony.*” (Péld 23:27)

89 Mátay, 2006. 182. p.

nem szembetűnő az adózási dokumentumokat⁹⁰ megvizsgálva.⁹¹ Úgy tűnik, hogy Jozefa asszony haragját is elsősorban a lány kártérítési igénye váltotta ki: „*Mit akar ez a teremtés, egy segélyt magának, és családjának? Vele együtt kellene megbüntetni őket, mert tudniuk kellett a kérdéses fennálló viszonyról.*”

A lány számára (legalábbis anyagilag) kedvező kapcsolatnak mindenesetre szomorú vége lett, így Fokt Anna megpróbálta menteni a menthetőt; ám, ami a lány kártérítési követelését illeti, a fűszeres egyértelműen visszautasította: „*Az a további vádja, hogy én neki ménesi borban tüzesítőszert adtam be, teljesen alaptalan; az üzletemben nem szabad ilyen szert árulnom, és ő is tudja, hogy csak orvosi előírásra kapható a patikában.*⁹² *Nekem nem is volt okom — mint ahogy azt ő előadta — az ő vérét felhevíteni; mert a szakítás után én többé nem akarhatam már jóindulatú közeledést tőle. A tanúsító orvosi bizonyítvány (2./.) pedig fel fogja tüntetni, hogy a kérdéses abortusz nem az én elővigyázatlan együttműködésem következtében történt. (...)*” E mellékelt irat egy orvosi látlelet, amelyet a történetek után, 1841 decemberében Schöfft Károly orvosdoktor készített Fokt Anna egészségi állapotáról. Ebből is az derült ki, hogy a lány megromlott egészsége a „*mértéktelen együtt hálásnak*” és az azt követő vetelésnek volt köszönhető.

Privorszky azt állította, hogy a szakítás után szeretőjének hozzá írt könyörgő leveleinek hatására⁹³ történt, „*hogy ennek következtében én újra felkerestem, és ajándékokkal láttam el őt; de ettől az időtől fogva közelebbi érintkezést már nem tartottam vele; következésképpen az őáltala előadottak egyáltalán nem állják meg a helyüket, vagyis, hogy ő tőlem esett volna teherbe; mert először is: én mindig elkerültem a teherbe esés lehetőségét, s hogy ebből a bűnös szorításból kikerüljek csak egy megfelelő alkalomra vártam; amely okból kifolyólag — ahogyan már mondtam — vele régóta nem háltam együtt*”. Azt, hogy ez mennyire hihető,

90 BFL IV. 1005. c. 222–263. kötet; BFL IV.1005.d. (= Buda Város Adóhivatalának iratai — Adóbeszedési könyvek „Contributions Perceptionsbuch” 1786–1848). 70–103. kötet.

91 Természetesen a férfi nem csupán a bolt bevételeiből finanszírozhatta Fokt Anna kitarását, hiszen a házaspár más vagyonának (pl. szőlőjüknek, stb.) elidegenítésével is fizethetett (Nagy Jánosnak köszönöm, hogy erre felhívta a figyelmemet).

92 Ezen állításokkal szemben megjegyzendő, hogy Privorszkyék egyik szomszédja, Kramolin Alajos — aki nem mellelesleg a feleség rokona volt — patikusként tevékenykedett... Egyébként a természetes eredetű mérgek nem voltak annyira hozzáférhetetlenek. (Mérgekverők. Szerk.: Mátay Mónika. Bp., 2016. 22. p.)

93 A fűszeresnek szóló, német nyelvű levél „Nina Vogt”-ként van szignálva; az irat egyébként egy másolat, amelynek hitelességét Rác Ede ügyvéd tanúsította (aki különben Privorszky szomszédja volt).

persze lehetetlenség kideríteni. Valószínűleg még további kérdésfeltevések sem adhatnának erről valós megerősítést, vagy cáfolatot — de hát a vallomások igazságtartalma örök dilemma minden olyan részlet esetében, ahol tárgyi bizonyíték, illetve tanúk híján kell döntenie annak, aki a nyomozást lefolytatja.⁹⁴

A fűszeres ugyancsak értetlenségét fejezi ki volt szeretőjének azon vádját illetően, hogy a vele való kapcsolat miatt komoly házassági ajánlatokat is visszautasított. *„Ő közönyös az iránt, hogy én egy házasság ember vagyok, következésképpen ő nem jöhetne hozzám; miért tart akkor engem olyan szorosan, ha férjhez is mehetett volna? Én a legkevésbé sem hátráltattam őt ebben. Isten tudja meddig akart még piócaként rajtam lógni. Én nem fogom annyira bánni az eltűnését. Ez az egész csak az én vagyonom miatt történt — ő teljesen ki akart rabolni engem és a feleségemet, s most dühös, mert csalatkozott, és bosszúért liheg, amúgy is övé az én vagyonom nagy része, amit bűnözőként kicsalt tőlem. Jog szerint el kellene őt fogni ezért a kifosztásért...”* Mindezeket a feleség nyilatkozatában is olvashatjuk, ám itt, vallomása végén már határozottan kiérezni a sorokból a férfi megrendült lelkiállapotát is: *„... ő engem csak újra meg akar félemlíteni; és ő merészeli itt a tekintetes hatóságokat segítségül hívni? Úgy ajánlom én, alázatosan alulírott teljes tisztelettel magamat, miként az én törvényes feleségemet is, a folyamodó, eme közismert kéjű ellenében a továbbiakban legkegyesebb védelmébe [...] engem ő gyakran megfenyegetett [...] hogy, ha én őt elhagyom, és — mert én őt valóban elhagytam — ha többé hozzá nem fogok visszamenni, engem agyonszúr, és a véremlében akar fürdeni...”*

Ennek bizony már fele se tréfa — ez ugyanis halálos fenyegetés! Legalábbis a mi korunkban ez egy komoly vádpont lehetne a volt szerető ellenében; ám itt valószínűleg nem jelent mást, mint egy hatásos frázist, amivel Fokt Annát akarja a férfi még jobban „eláztatni”. A 19. században a leleményes ügyvédek által fogalmazott *instanciák* hemzsegték az ilyen jellegű, a kívánt hatás elérése kedvéért gyakran túlzásokba eső jellemzésektől, így a hatóságok valószínűleg nem szenteltek túlzott figyelmet e vészjósló szavaknak sem. Annál inkább nem, mivel Fokt Anna korábban közölt beadványait is nyilvánvalóan ügyvéd (de legalábbis tollforgatásban, cifra fogalmazásban jártas személy) írta — ebből kiindulva tehát azt az állítást, hogy a lány halálosan megfenyegette volt szeretőjét, mégsem vehetjük készpénznek. A városkapitányi jelentéshez mellékelte másik vallomás a fűszeres nevének véleményét mutatja be, amely sok tekintetben azonos Privorszkyéval:

---

94 Arnold, John H.: Történelem. Nagyon rövid bevezetés. Bp., 2000. (a továbbiakban: Arnold, 2000.) 137–138. p.

„A férjem belátta, hogy a további házasságtörő együttélés a csaló Fokttal az ő hatalmas ostobasága miatt van, többször megpróbált kiszabadulni.” A feleség elbeszélte azt is, hogy a fiatal nő a szakítást követően is állandóan a fűszeres nyomában volt, s mindent megtett, hogy újra büvkörébe vonja őt: „De ő minden szirén-gyönyörével újra magához akarta ragadni a férjem érdeklődését; amit ő az én túl gyenge férjemnél sajnós el is ért. Elment még a Szentháromságig is, hogy a boltunk után majdnem a szobánkig üldözött minket. Nem átallott minket a mi Isten szent templomában is meglesni.” Privorszkyék a Tárnok utcában laktak, ahonnan nem volt messze a Szentháromság tér és a Nagyboldogasszony-templom, ahová jártak — valószínűleg itt leste őket Fokt Anna. „A férjem tagadja, hogy az ő állítólagos terhességében vagy elvetélése előtt egyáltalán része lett volna [...] Ő a férjem barátnője volt, az ügy természetéből következően feltehető, hogy másoknak is kötélnek állt; amely feltámadt gyanú az által lett bizonyossá, hogy ő kicsapongó magaviselete miatt volt már bepanaszolva a pesti városkapitánynál is; következésképpen, elfogadva, hogy terhes volt is; Isten tudja, milyen oka lehetett rá.” Vagyis a vetéléshez semmi köze a fűszeresnek, annál is kevésbé, mivel a lány másokkal is viszonyt folytatott.

Ennél a kérdésnél érdemes elidőzni még egy kicsit. Privorszky János vallomásában azt állította, hogy Fokt Annát egy bordélyban ismerte meg. Ez valószínűleg nem egyedi eset, hiszen egy állandó szeretőre hol is lehetne könnyebben szert tenni, mint éppen egy nyilvánosházban?⁹⁵ Viszont néhány dolgot már ebből az egyszerű állításból leszűrhetünk, illetve ez az információ újabb gondolatokat vet fel a további kutatáshoz! Ha a férfi rendszeresen bordélyba járt, az alátámaszthatja a szerető levelének azon részét, hogy a fűszeres felesége „tehetetlen volt”; vagyis Privorszky a házásélet „pótlására” ott kereshetett magának „vigasztalást”. Hozzávehetjük még azt a tényt is, hogy a házaspárnak nem született gyermeke — pontosabban csak egy, és ő is hamar meghalt. Talán ez — a korban korántsem szokatlan, de a házaspár számára bizonyosan megrázó — esemény olyan traumát jelentett a feleségnek, hogy a történetek után elutasította férje közeledését? Esetleg neki is „testi nyavalyái” maradtak vissza a szülés után, és ez hiúsította meg a rendes együttlétüket? Sokszor hasonló okok állnak a férfiak nyilvánosház-látogatásának hátterében,⁹⁶ illetve, egyes gazdag férfiak (különösen a feltörekvő, pol-

---

95 A bordélyokat látogató férfiak közül sokan szeretik az „állandóságot”, és hosszú ideig járnak ugyanazon lányhoz, vagyis egyfajta „ál-házasságot” imitálnak a gyakran felkeresett prostituálttal való viszonyukban. *Alain Corbin: Szexuális nyomor és prostitúciós kínálat.* In: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Szerk.: Léderer Pál. Bp., 1999. 224. p.

96 Uo. 218–220. és 224. p.

gári kereskedőréteg tagjai közül) a pénzen vett szerelmet egyszerűen ugyanolyan „árunak” tekintették, mint bármilyen luxuscikket⁹⁷ – igen valószínű tehát, hogy Privorszky számára semmiféle erkölcsi vagy érzelmi problémát nem okozott a bordélyba járás. Mindenesetre, bár jelen esetben nem tudunk semmi biztosat a hitvesek intimitásáról, a férfi vallomásában nyíltan hivatkozik „más kéjnőire”. Ha viszont ilyen „nagy étvágyú” volt a fűszeres, akkor vajon mégis mi lehetett az, amivel Fokt Anna tartósan magához tudta láncolni, sőt, képes volt tekintélyes összegű „javadalmozást”, és ezen felül még házbérlést, ajándékokat is kiudvarolni tőle? Erre a választ maga Privorszky adta meg vallomásában: „*Engem 18 éves, állítása szerint tapasztalatlan leányként ígéreteseivel magába bolondított. Csendességével ellentéte volt az én közönséges kéjnőimnek...*” Anna magatartása tehát feltűnően különbözött a többi bordélylakóétól. A múlt század eleji prostituált-szakértő orvos, Áldor Viktor szerint egy szegény lány, aki visszafogott és jó modorú, különösen vonzó volt még a magasabb osztálybeli férfiak számára is⁹⁸ — Fokt Anna is így hívhatta fel magára a jómódú fűszeres figyelmét. Arról pedig, hogy az ő esetében milyen is lehetett ez a bizonyos jó modor és stílus, egy, a vallomáshoz mellékelte szerelmeslevél is tanúskodik, amelyet a lány Privorszky névnapjára küldött.⁹⁹

A még alaposabb elemzés kedvéért ide kívánkozik egy rövid áttekintés a budai prostitúció helyzetéről.¹⁰⁰ Az „üzletszerű kéjelgés”¹⁰¹ természetesen Budán sem volt szokatlan, sőt; s bár a korábbi évszázadok elbeszélő forrásai többnyire hallgattak róla, a jogi szabályozás egyértelműen tanúskodik arról, hogy a hatóság már korán a jelenség kezelésére kényszerült.¹⁰² A kéjnő személye azért volt fontos, mert a Biblia tanításai ellen vétkező életformát („*parázna*”) képviselt, és ezért a középkori egyházi felfogásban prostitúció kiirtása Istennek tetsző cselekedet

---

97 Uo., 216–217. p.

98 Áldor Viktor: A prostitúció. Bp., 1922. 188. p.

99 Lásd. 93. jegyzetemet.

100 A korszakbeli prostitúció bővebb leírását lásd *Szécsényi Mihály*: Rosszéletű nőszemélyektől a bordélyházakig: a prostitúció első szabályozása/reglementációja Pesten és Budán 1850-ben. In: *Sic Itur ad Astra* 66. (2017) 117–156. p. — különösen 125–132. p. Én csak a tanulmányom szempontjából minimálisan bemutatandó elemekre szorítkoztam.

101 Ez a mai, jogi nyelvi *technicus terminus* itt természetesen anakronizmus, noha a prostitúció definíciója már Fülöp fermói püspök és pápai legátus 1279-es zsinati rendelkezésében is nagyjából azonos a maival. *Doros Gábor–Melly József*: A nemi betegségek kérdése Budapesten, 1–2. kötet. In: Bp., 1930. 660–661. p. (Statistikai Közlemények 61/1–2.)

102 Uo., 468. p.

volt; ezzel ellentétben a világi hatóság (főként a városi tanács) „*a felszaporodó és mintegy külön kasztját tömörült prostitúcióval szemben a megalkuvás, türelem és elnézés álláspontjára helyezkedett, miután valószínűtlennek látta, hogy akár tüzzel-vassal is ezt a társadalmi betegséget ki lehessen irtani.*”¹⁰³

A felvilágosodás eszméi ismét csak az erkölcsök védelmében üzentek hadat a nem kívánatos jelenségnek: Mária Terézia és II. József egyaránt tüzzel-vassal irtotta a prostitúciót, mint a keresztény erkölcsöt, s így az állam rendjét is veszélyeztető tevékenységet.¹⁰⁴ Ennek ellenére a bordélyok a reformkorban ugyanúgy megtalálhatók voltak Pest-Budán, de működésükről kevés információnk van, mivel ekkor ez a jelenség amolyan „félíg tiltott–félíg túrt” dolog volt.¹⁰⁵ A dualizmuskori „bárcás” szabályozás előtti időszakból nem nagyon maradtak fenn összeírások a bordélyok lakóiról, így a volt szeretőről sem lehet ma már kideríteni, hogy melyik „műintézmény” lakója lehetett. Pesti kapcsolatai miatt Fokt Anna nagy valószínűség szerint eredetileg ott is „dolgozhatott”, és Privorszky azért emelte ki őt, és költöztette át Budára, hogy a közelében legyen¹⁰⁶ — jóllehet, az iratok alapján az sem egyértelmű, hogy pesti bordélyról lehet szó — ugyanis természetesen Buda külvárosaiban is megtalálhatók voltak a „kéjnötelepek”.

Ez a közelség aztán megbosszulta magát: amint azt már fentebb említettem, Privorszky, és neje is egyöntetűen állították vallomásukban, hogy Fokt Anna még azután is zaklatta a fűszerest, miután az határozottan kiadta útját. Miből állhatott ez a „zaklatás”? Anna titokban, vagy tán nem is olyan leplezve, mindenhová követte a férfit (ahogyan már a vallomásoknál is leírtam), így akarván lelkiismeretére nyomást gyakorolni. Ez bizonyára kellemetlen lehetett, de itt legalább tudunk arról, hogy a férfinak volt miért kényelmetlenül éreznie magát. De találkoztam olyan esettel,¹⁰⁷ ahol az iratok csak egyoldalúan¹⁰⁸ mutatnak be egy hasonlóan pikáns szituációt: a városkapitány irathagyatékában található egy levél, amelyben magának a nádornak az egyik embere keveredik rossz hírbe! Preis János ugyanis arról panaszkodik, hogy bizonyos Müller Terézia, aki „a városi tanács előtt is ismeretes,

---

103 Uo., 662–663. p.

104 *Siklóssy László: A régi Budapest erkölce.* Bp., 2002. 246–250. p.

105 A városkapitányhoz és a tanácshoz többször érkezett lakossági panasz az itt-ott illegálisan működő „nyilvánosházakról”, de ezeket általában nem követte komolyabb retorzió.

106 Ne felejtjük el, hogy ekkoriban még állandó hid sem volt a Dunán, vagyis a Pestre való közlekedés nehézkes volt (a hídpénz költségeiről nem is beszélve).

107 BFL IV.1012. (= Budai Levéltár — Városkapitányi iratok 1786–1873). sz.n./1842.

108 Az ügynek nincs nyoma más iratokban, tehát valószínűleg nem volt annyira komoly következménye.

becstelen személy”, megrágalmazta őt azzal, hogy születendő gyermekének apja, s ezért anyagi támogatást követelt a férfitől. A nádor háziszolgája megrökönyödve állt e vakmerőséggel szemben, hiszen ő közismerten becületes, tisztos házasember, aki az említett nőt alig ismeri, nemhogy bujálkodásra vetemedett volna vele! A férfi számára ez a rágalom roppant kínos volt, ezért is fordult a városkapitányhoz, nehogy kitudódjon az eset, és ez az egész végül az állásába kerüljön...

Ezt a kis exkurzus megerősíti azt a tényt, hogy azért Buda bizony ugyanúgy dúskált „szenzációs” — sokszor pikáns — történetekben, mint Pest!

A jogokról

Jóllehet, a Privorszky-ügy mai szemmel nézve tulajdonképpen egy rendőrségi feljelentés lenne, az eljárás mégsem ezt tükrözi: bár jogsérelemről van szó, Fokt Anna nem a törvényszékhez fordult, hanem a nádorhoz, aki „visszadobta” az ügyet a városi tanácsnak — tehát egy közigazgatási szervnek. Az elutasítás pedig a hatóság részéről végső soron érthető, hiszen Fokt Anna nem tudta bebizonyítani, hogy terhességének a fűszeres lett volna az oka — vagy, hogy a magzat halálának közvetve a férfi lett volna az okozója. Ráadásul, mivel kiderült, hogy a lány prostituált volt, az eljárásban résztvevő, hivatalos személyeknek a felé irányuló empátiája is erősen lecsökkent. Ennek a tisztátalan (és tisztázatlan) szerelmi viszonynak az ismeretében tehát a városi tanács azt a legkézenfekvőbb határozatot hozta, amely semmilyen felforgató (azaz további bajt, költséget okozó) elemet nem tartalmazott: mivel a nő szavai megalapozatlanok, kártérítésnek helye nincs.

Ha ez az ügy ma kerülne a hatóság elé, nem intéznék el ilyen egyszerűen, de majd' száznyolcvan évvel ezelőtt egy idegen (még ha csak a szomszédos Pesten is lakó) nő, hozzá még hajadon, akinek az egzisztenciája legalábbis nem megalapozott, nem esett egyenlő elbírálás alá a köztisztviselőben álló, vagyonos, helybéli adófizetővel — még akkor sem, ha a másik fél is vétkezett... Persze, ha jobban megnézzük, a házasságtörés korábban nem esett ugyanolyan megítélés alá, mint manapság! A középkortól használatos *Budai Jogkönyv* (de még Werbőczy *Hármaskönyve* is) többnyire halállal büntette a házasságtörőt. Ennek gyökere még a római jogból származik, s azt a fajta keleti felfogást tükrözi, melynek értelme, hogy a jog inkább a férj *tulajdonának* tekinti a feleséget, mintsem házastársának.¹⁰⁹

---

109 *Bódiné Beliznai Kinga*: A házasságtörés megítélése a magyar jogban 1894-ig. In: *Jogtörténeti tanulmányok VII.* Szerk.: Béli Gábor, Kajtár István, Szekeres Róbert. Pécs, 2005. 110. p.

Ráadásul a házasságtörés tényállásának bizonyításához egy férjzett nőre volt szükség — ha tehát egy nő férfi hajadonnal, vagy özvegyasszonnyal lépett félre, azt nem számították az ilyen esetek közé. Ehhez képest a kánonjog a keresztényi tanításnak megfelelően bármely fél házas állapota esetén kimondta a házasságtörést — más kérdés, hogy ilyen indokkal az egyházi bíróságokat csak válás igénye esetén keresték; egyébként a házasságtörés büntetése az adott joggyakorló világi hatalom kezében volt.¹¹⁰ Lett volna mégis lehetőség arra, hogy fizikailag elkülönítsék a megromlott házasságban szenvedő feleket — ez nem más, mint az ún. „ágytól-asztaltól” való elválás, vagyis a különélés.¹¹¹ Kérdés, hogy Privorszkyne vajon miért nem akart ilyen módon elszakadni bűnös férjétől? Az ő vallomását vizsgálva nem adható egyértelmű válasz.

A büntetőjog szerint tehát nem történt házasságtörés, de egyértelmű, hogy Privorszkyne jogai súlyosan sérültek — különösképpen, ami a közösen szerzett vagyont illeti, hiszen férje azt osztogatta bőkezűen szeretőjének. Az anyagiak eltékozlása miatt az asszony férjét hibáztatta, jöllehet, a történetekért alapvetően Fokt Annát tartotta felelősnek. *„Én vagyok az igazán sértett fél; én alávetem magam a törvénynek, amely számomra teljesen világosan szól; én a férjemmel együtt teljességgel részese voltam azoknak a romlott indulatoknak, amelyek Anna Fokt csápjai által olyannyira veszélyeztettek minket, és még gyalázní is fognak. Ezen felül követelte férjemet; hogyha maga is most ezt állítja, ezt jól felfogni továbbra sem leszek képes. Inkább meghalok, majd utána a takaros gazdaságot tetszés szerint megkaphatják [...] Én olyan állapotban voltam — ahogy ez köztudott — és vagyok még most is a férjem által; olyannyira megkínózva, hogy ezt a tortúrát, ezt a helyzetet senki leírni nem tudná. E gyötrelmek okozója, [...] egyedül a gyanúsított Fokt...”* E drámai előadásból kitűnik, hogy az asszonyt is erősen megviselték a velük történetek. A vallomás alapján azonban elképzelhető az a verzió is, hogy az asszony sokáig mit sem tudott volna a bűnös viszonyról, és a történeteket jobbra csak a szakítás, illetve Fokt Anna feljelentése óta ismerné — és alapvetően férje interpretációjából... Ez mindenesetre kissé igazolná Privorszkyne „visszafogadó” viselkedését. Talán Jozefa asszony szerette férjét, és így hajlandó volt elhinni az „ártatlan” férfi fejét elcsavaró, megátalkodott némbor meséjét... de az is lehet, hogy csupán a közvélemény, az üzlet hírneve, netán –

---

110 Roszner Ervin: Régi magyar házassági jog. Bp., 1887. 260–262. p.

111 Ágytól-asztaltól elválás (*separatio*) esete azt jelentette, hogy az egyház a házastársak különélését ugyan engedélyezte, viszont a jogi kapcsolat megmaradt, tehát új házasságot nem köthettek a felek. Mátay, 2006. 13. p.; Nagy Sándor: A házasság felbontása Budapesten (Pest-Budán) a 19. században. (Doktori disszertáció). Bp., 2012. 80. p.

ami a legvalószínűbb – a vagyon megtartása miatt nem akart botrányt csapni. Mindenesetre az a tény, hogy az ügy kirobbanásakor Privorszky agyvérzést kapott (1841 januárjában, egy nyilatkozatában a fűszerest neje „elméjében meggyengült”-nek nevezi — lásd 15. jegyzetemet), egyfajta isteni büntetésnek látszik, aminek hatására a feleségen felülkerekedhetnek a keresztényi érzések, és talán ezért nem hagyta meghurcoltatni a betegeskedő férfit. Azt is felettébb érdekes lenne megtudni, hogy vajon miért is hallgatta ki Privorszky Jozefát a városi kapitány — talán éppen a férj gyenge állapota miatt volt szükséges „megerősíteni” annak szavait? Vagy esetleg további tanúkihallgatásokra is sor került, csak azokat Keller Ferenc már nem tartotta elég fontosnak jelentésében megemlíteni? Ha így történt, azt sajnálhatjuk, mert bizonyára rendkívül érdekes plusz információkat lehetett volna megtudni belőlük... A házastársak által elmeséltek egyébként meglehetősen egybevágóak, ami arra utal, hogy ők ketten már megbeszélték a történeteket, és Fokt Annával kapcsolatban mindketten hasonlóan gondolkodtak. Úgy tűnik tehát, hogy az asszony a becsületén esett folt ellenére „visszafogadta” férjét. A korban egyébként jellemző volt ez az engedékeny hozzáállás a hűtlen férfiakhoz,¹¹² aminek valószínűleg nagyon is gyakorlatias okai voltak: a válás jogi-társadalmi-anyagi nehézségei. Vagyis okosabb volt nyíltan megbocsájtani, mint vállalni a sok hercehurcát, az egyedül maradás ódiáját — nem beszélve a közös vagyon megosztásáról, ami sok esetben nagyon súlyos életszínvonal-esést jelentett mindkét fél számára...¹¹³

Összegzés

A Privorszky-ügy kutatása ezzel véget ért, de még megmaradt a fő kérdés a fűszeres és a lány viszonyával kapcsolatban, azaz mi is történt valójában, melyik félnek volt igaza? A történésznek nem feladata az ítékezés,¹¹⁴ de — tudva azt, hogy az olvasók jelentős része igényli a „tisztes” lezárást egy történet végén — én mégis megpróbálok egy általam leginkább lehetségesnek tartott verzióval előállni.

---

112 A református Debrecenben is ez volt a jellemző gyakorlat, ahol pedig a válást az egyház megengedte. *Mátay*, 2006. 171. p.

113 *Roderick Phillips*: Amit Isten összekötött... A válás rövid története. Bp., 2004. 152. p. a továbbiakban *Phillips*, 2004.)

114 E kérdésnek mára olyan vitairódalma van, amelyet szinte felsorolni is lehetetlen, így a magam részéről megelégszem azzal, hogy John H. Arnold álláspontjára hivatkozzam (*Arnold*, 2000. 144. p.)

Bármilyen szívhez szóló is Fokt Anna beadványa, az abban lefestett, szerencsétlenségbe jutott, egyszerű leányzónak a férfi vallomásában nyoma sincs: ott egy számító „piócát”¹¹⁵ látunk, akinek leghatározottabb ambíciója a fűszeres vagyonának megszerzése volt! A két narratíva tehát szöges ellentétben áll egymással, de ez természetesen egyáltalán nem meglepő. Nem bizonyított, hogy a lány valóban kéjné volt, hiszen ezt jóformán csak a férfi vallomásából tudjuk meg, amit a városkapitány is készséggel elfogad (és ebben akár egy adag férfiak közötti cinkosság is lehet). Ugyanakkor a prostitúció egyik formájának számított az a módszer, amikor a kitarított nők családi keretek között tevékenykedtek; ilyen titkos viszonyok pedig már a reformkorban is léteztek.¹¹⁶

Ez esetben a bűntény viszont egyértelműnek látszik (szándékos magzatvesztés), de az ügynek mégsem lett törvényszéki folytatása.¹¹⁷ Vajon miért nem? Nyilvánvalóan a lány agilitásának lehetett szerepe abban, hogy az eset egyáltalán a hatósági eljárásig eljutott.¹¹⁸ Mi motiválhatta őt annyira, hogy egyenesen a nádorhoz merjen panaszával fordulni? Vajon közismert emberiségére apellálva gondolhatta úgy, hogy egy ennyire megalapozatlan ügyben sikerrel járhat József főhercegnél? Vagy csak megpróbálta első körben megkerülni a budai városi tanácsot, hiszen ott alkalmasint ismerhették őt (ha máshonnan nem, hát pesti „kollégáiktól”)?¹¹⁹ Esetleg megpróbált ebben a társadalmilag egyenlőtlen perben olyan védelmezőt találni, akinek nagyobb a hatalma Privorszky-nál, sőt a városi tanácsnál?

Valószínűleg a nő tudatában volt annak, hogy az ügyben betöltött, saját szerepe legalábbis kérdéseket vethet fel egy bírói vizsgálat esetén, így megpróbálhatott olyan stratégiát alkalmazni, amely a férfi felelősségét, vagyis a terhesen is kieroszakolt együttlétet, a magzatvesztést célzó magatartást domborítja ki (és ezzel a szerető normaszegő helyzetét kissé „elkeni”). Ez a fajta védekező viselkedés tipikus volt a jellemzően városi, azaz védelmet nyújtó családi-közösségi háttér nélküli, és a férfiakkal szemben csak magukra támaszkodható nők esetében —

---

115 A fűszeres és neje vallomásukban egyaránt így titulálták a volt szeretőt.

116 A kortársak rendre beszámoltak ilyenekről; pl. a Bártfay László naplójában szereplő Nina is ilyen privát szerető volt. *Kalla Zsuzsa: Női életpályák (2): a titkos szerető és a hivatásos prostituált.* In: Bártfay László Naplói. Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta: Kalla Zsuzsa. Szerk.: Császtvay Tünde. Bp., 2010. 715–734. p.

117 Ez akkor is igaz, ha tudjuk, hogy általában a házasságtöréseknek csak egy töredéke kerül nyilvánosságra. *Phillips*, 2004. 146. p.

118 A korszak sajtójában még nem volt jellemző az ilyen esetek részletes bemutatása, kitérgyalása (én sem találtam semmit erről az ügyről), ami a későbbi (főleg a dualista kori) bulvárcikkek özönéhez képest szokatlan.

119 Amint erre vallomásában Privorszky-né is utalt.

nagyjából a kora újkortól kezdve, amikor a társadalom (az állam és az egyház törekvéseivel összhangban, illetve azokra reagálva) a házasságtörés, a házasságon kívül született gyermekek miatti felelősséget a férfiakra egyre inkább a nőkre hárították át.¹²⁰ Privorszky Jánossal szemben azonban úgy látszik, hogy a lány maradt alul, hiszen jelentős egészségkárosodást szenvedett, elesett jövedelmétől, és a várt kártérítést nem nyerhette el, amellyel magát és családját, még ha más színvonalon is, de eltarthatta volna. Viszont a férfi is megbűnhődött, hiszen végső soron az életébe került a viszony viharos lezárása... Jozefa asszony pedig, akit házastársa megcsalt, majd egyedül hagyott, túlélve a nehéz időszakokat, még hosszú, és legalábbis anyagilag kielégítő esztendőket élt meg.

Az ígért lezárás tehát az én véleményem szerint a következő lenne: mindkét fél felelős volt a viszony folytatása, illetve a kialakult helyzet miatt... Fokt Anna viselkedése talán kevésbé volt számító, vagy rosszindulatú, mint azt a fűszeres beállítani igyekezett, mindazonáltal az egész ügyből kirajzolódik a lánynak egyfajta stratégiája, ami miatt a férfi vádjai legalábbis nem tűnnek teljesen alaptalannak. Az, hogy Anna mennyire volt „pénzéhes”, tulajdonképpen nem is számít, viszont úgy tűnik, hogy a kitartott szeretői viszonyban olyan társadalmi-anyagi felemelkedési lehetőséget látott, amit a kor lehetőségeihez képest még akár „ragyogónak” is nevezhetnénk. Ami a feleséget illeti, ő róla viszonylag keveset tudtunk meg, s noha a férjével való kapcsolata nem lehetett nagyon bensőséges, semmi nem utal arra, hogy házasságuk az ő hibájából romlott volna meg; úgy látszik, hogy Jozefa asszony a korban társadalmilag elvárt módon viselkedett. A hatósági intézkedés pedig jól példázza korabeli viszonyokat: a jogegyenlőség még nem általános, helyi szinten pedig a „bírók” is hajlamosak az erősebb félnek igazat adni.

A történet így kereknek tekinthető: bár sok részlet maradt még homályban, de Privorszky János és Fokt Anna históriája — jóllehet, egy szerető tartása semmikor sem nevezhető unikális jelenségnek¹²¹ — mégis egyedinek tekinthető, mert a fennmaradt források között nemigen maradt fenn hasonló ügy, hiszen — ahogyan arról már fentebb volt szó — a házasságtörés ritkán jutott el törvényszéki eljárásig. Ilyen módon a Tárnok utcai fűszeres ügye azzal is kimeríti a *kivételesen*

---

120 *Cerutti – Carvallo*, 2003. 237–238. p.

121 Például — bár teljesen más kontextusban bemutatva — a száz évvel későbbi Budapesten is értesülhetünk ilyen jellegű viszonyról. *Lugosi András*: „Sztalin főhercege” Kohn báró vacsorái a Falk Miksa utcában a fajgyalázási törvény idején. Fons XVII. (2010) 4. sz. 527–576. p.

normális/normális kivétel fogalmát, hogy egyáltalán látóterünkbe került...¹²² Éppen ezért tartottam fontosnak, hogy egy ilyen ügyet alapos elemzés alá vegyek, hiszen a körülmények aprólékos megvizsgálásával nem csupán erre, de a *feltételezett többi* esetre vonatkozóan is értékes tapasztalatokra tehetünk szert — hiszen a levéltári iratok között lappanghatnak még olyan érdekfeszítő történetek, mint a budai fűszeres és pesti szeretőjének ügye, amelyeket hasonlóképpen érdemes lenne alapos elemzés alá venni...

---

122 A „kivételesen normális” és a mikrotörténelem kapcsolatáról lásd. *Szijártó István: A mikrotörténelem*. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Szerk.: Bódy Zsombor, Ö. Kovács József. Bp., 2003. 507. p.